

**Prof. Dr. Berin Ergin\***  
**Elif Naz Arıkan Nemec\***

## **DEMOKRASİ VE EVRİLMESİ<sup>1</sup>**

### **1.GENEL AÇIKLAMA**

**II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası kuruluşlar kurularak ve hızlı bir şekilde insan hakları demokrasi ve halkların özgürlüğü gibi insanların mutluluğunu ve güvenli bir şekilde yaşaması gereği özümseyerek bu yönde belgeler oluşturmaya başlanmış ve bu belgelerin devletlerce imzalanması ve uygulanmasını sağlamak için gayret gösterilmiştir.**

**Üçüncü bin yıl dünyasında, özgürlükler, demokrasi ve laiklik gibi kavramların artık görüşülüp tartışılacak konular olmadığı düşünülürken birdenbire ve yeniden bu kavramların içeriğinin tartışılır olması, toplumlarda oluşan bu yeni bilincin çağın düşünce tarzına uymaması, sorgulamayı ve üzerinde düşünmeyi gerektirmektedir.**

**Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra demokrasinin önemli olduğu toplumların zihinlerine kazınmış olması gerektiği halde demokrasiye, hak ve özgürlüklere, bağımsızlığa aykırı nice eylemlerin gerçekleşmesinden sonra bunların bir daha gelecek nesiller açısından yaşanmaması ve insanlara huzurlu, mutlu bir yaşam bırakmak amacıyla uluslararası örgütlerin çabasının sonuçlarına ne oldu da ve ne gibi fikirler insanların bölünmesine neden oldu?**

**Demokratik kurumların insan haklarını sağlamaya yönelik kurallar ile girişimleri devletlerin gerek yasal düzenleme ve gerekse fiilen insan haklarını gerçekleştirebilme yönündeki faaliyetleri günümüzde geriye doğru ve tehlikeli boyutta bir gidiş içinde olarak tehlike çanlarının çalmasına neden olmuştur. İvedilikle bu olumsuz gidişin önüne geçilmesi gerekmektedir. Dünya devletleri demokratik bir sistem görüntüsü içinde gerçekte yazılı uluslararası metinlerdeki yöntemlerden vaz mı geçtiler? Bugün yaşanmakta olan görüntü, toplumların sosyolojik ve ekonomik olarak çok yakın bir gelecekte büyük bir çöküş yaşayacağını işaretleri midir?**

**Üçüncü bin yılda teknolojinin tavan yaptığı, bilgi çağı dediğimiz bir evrende yaşandığı, iletişimin geniş bir ağa sahip olduğu günümüzde gerek ekonomik açıdan ve gerekse hak ve özgürlükler açısından olumsuz bir tablo ile karşı karşıya kalınmış olması aslında hayret vericidir. Dünya halklarının ellerinden kayan demokrasi, laiklik ve insan hakları disiplinlerinin özlemi içinde olmaları düşündürücüdür. Konuların gündemde kalıp**

---

\* Prof. Dr. Berin Ergin, İst Üniversitesi Hukuk Fakültesinden Emekli ve İstanbul Barosuna kayıtlı Avukat--, Elif Naz Arıkan Nemec LL.M., LL.M, Charles Üniversitesi Hukuk Fakültesi Uluslararası Kamu Hukuku Doktora Adayı.

<sup>1</sup> İşbu yazı DER YAYINLARI tarafından 0345 sayı ile 2022 tarihinde yayımlanmış **Dünden Üçüncü Bin Yıla Bakış ile İnsan Hakları Demokrasi ve Laiklik** adlı Berin Ergin ve Elif Naz Arıkan tarafından yazılmış kitabın belirli bir bölümünde incelenmiş konudan alıntılar olup, yenilenmiş çalışmadır.

demokrasi, hukuk devleti, laiklik kavramlarının tekrar tekrar yenilenmesi gereğinin duyulması hiç de alışıldık bir durum değildir.

Bu kavramlar içeriği günümüzde toplumlar tarafından gereği gibi özümselememiş ve yorumlanamamıştır. Maalesef bu durum iyisi ile kötüsü ile geleneksel demokrasiden de uzaklaşmanın başat nedenidir. Ancak dünya üzerinde uzun zamandır uygulanmakta olan eğitim sistemindeki geriye gidişin de demokrasiden uzaklaşmadaki etkisi çok büyük ve önemlidir. Kısaca açıklayalım ki, eğitim sistemi birçok dünya ülkelerinde küçük beyinlerin çalışmasını çok alt seviyelerde tutarak gerçekleştirilmektedir. Genel olarak, öğrenmek, bilmek, bilgiye aç olmak kavramları unutturulmaktadır. Sırf diplomaya ve sınavları geçmeye odaklı eğitim sistemi, sadece okuyup ezberlemek ve fakat düşünmemek üzerine eğitimin kurgulandığı bir dönem yaşanmaktadır. İnsanların düşünme özgürlüğünden ve düşünce özgürlüğünden uzaklaşmaya doğru evrilmesi idrak kabiliyetinden yoksunlaşmayı hızlandırmıştır. Düşünce üretebilenler başarılı olarak zaten ipi göğüslemek üzere ayırt edilmiştir. Beyinleri geliştirmeye açık olan seçilmişler grubunun her zaman var olacağını da akıldan çıkarmamak gerekir. Bunun dışındakiler önlerine konulan ile yetinen ve düşüneyemeyen, ilerlemeyen ve hatta gündemi, okuduğunu veya söyleneni anlamayan, anlamak için çaba sarfetmeyen insanlar olarak sanki Thomas More'un Ütopyasında <sup>2</sup> yaşayan insanlar gibi tepkisiz hale gelmekte veya getirilmektedirler. Ayrıca ister geleneksel demokrasi ister dünyada uygulaması geniş ölçüde süren liberal demokrasi kavramını anlayabilmek, okumak, incelemek ve özümsemekten uzak nesillerin çoğaldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Kütüphanelerden uzaklaşmak, okumayı yalan yanlış bir, iki internet içeriği ile sınırlamak, cehaletin baş sebebi olarak, toplumun giderek tüm gelişmesini durdurmuştur. Bu da tabi ve kul niteliğinde bireyler olmanın yolunu açmıştır. Gücsüz, cahil, zavallı, ekonomik açıdan muhtaç bireylerden oluşan toplumları yönetmek kolay hale gelerek tiranlık doğabilmektedir. Bu bağlamda güçlü bir toplumun sürekliliği sadece düşünen, inceleyen, öğrenen, bilimsel bilgi ve akıl yolundan şaşmayan insanların varlığı ile mümkündür.

Demokrasi laiklik ve özgürlük kavramları ulustan ulusa tarihi seyir içinde farklı yorum ve uygulamaların konusu olmuştur. Hiçbir zaman demokrasi tüm demokratik düzen ile yönetilen ülkelerde aynı nitelikte ve kurallar ile uygulanmamıştır. Coğrafi nedenler, ekonomik durum, etnisite, eğitim sistemi, inanış felsefesi gibi farklılıklar, demokratik sistem uygulamasında etkindir. Sosyal açıdan değerlendirildiğinde farklı görüşlerin oluşması bir bakıma zenginliktir. Ancak dünya dediğimiz bu planette yaşayan insanların insan haklarından habersiz ve özgürlük ortamının bulunmadığı devletler içinde yaşamak zorunda kalmaları bilgi çağı, dijital devrim, yapay zekâ gibi uzay hızında gelişen yeni çağda açıklanması mümkün olmayan olgulardır. İnsan benzeri yapay zekâli makinelerin daha da geliştirilerek sırf sanayii ve üretim alanında değil, toplumlarda her alanda kullanılmaya başlaması durumunda, biyolojik insanın durumunun, haklarının, yaşam

---

<sup>2</sup> More Thomas: Utopia, İstanbul 1964.

**biçiminin nasıl olacağı ve toplumsal değerler açısından ne gibi bir tablo ile karşılaşılacağı günümüzde bilim adamları tarafından tartışılmaktadır.**

**Fizik insan yerine yapay zekalı makineler çalıştığında, fizik insanın geçimi nasıl olacaktır? Tabi olan, kul olan bir insanlık mı yaratılacaktır? Üreme durdurulacak sadece bir kısım seçilmişler ve üstün oldukları kabul edilen fizik insanlar mı dünyaya egemen olacaktır? Hatta klonlanmış insanlar devri mi yaşanacaktır? Bu üstün insanlar, yapay, biyolojik ufak aletler marifetiyle ölümsüzleştirilmiş olarak mı varlıklarını yapay zekalılarla beraber sürdürecektir?**

**Klonlanmalarda ve yapay zekâ devrinin oluşması ile demokrasi, insan hakları ve devlet otoritesi gibi kavramlar, geçmiş felsefecilerin görüşlerinin aktarıldığı gibi mi değerlendirilecektir? Yeni felsefi boyut nasıl olacaktır? Bu durumda demokrasi ve laiklik konusu insan benzeri yapay zekalı makineler ve klonlanmışlar ve belki de insan haline gelmiş üstün varlıklar arasındaki ilişkilerde de söz konusu olacak mıdır?**

**Yapay zekalı makineler ve klonlanmışlar alt ve üst konumunda olarak ve gelişimlerini sürdürebilecek nitelik kazanabilecekleri de düşünüldüğünde, toplum içindeki yönetim nasıl değerlendirilecektir?<sup>3</sup>**

---

<sup>3</sup> Yapay zeka (artificial intelligence) konusu dünya insanlığına geleceği ile doğrudan ilgili ve etkili olarak, hem geliştirilmesi sağlanırken bunun karşısında şimdiden bilim adamlarının tehlikeli bir son ile karşılaşma ihtimalinin olduğu, insanlığın geleceğini yok edeceği şeklinde fikirler de ortaya çıkmış ve çıkmaktadır. Üretilen yapay zekalı insan benzeri makinelerin veya klonlama sonucu oluşan insan benzerlerinin, insanlar ile iletişimi ve bunun sonuçlarının bu boyuttaki teknolojik gelişmenin insanlık açısından çok büyük tehlike olduğu vurgulanmaktadır. İnsan benzeri yapay zekalı makinelerin insanın yerine geçmesi ve insana özgü his ve vicdan hariç bütün işlevleri yapabilmeleri insan nesli açısından nasıl değerlendirilmelidir? Bilgiye dayalı bu robot üretiminin insanlara yarar sağlamak dışında, örneğin silah üretmek ve kullanmak amacıyla mümkün olduğu bir gerçektir ve uygulamaları da vardır. Kitle imha silahları ile yapay zekalı insan benzeri makinelerin yapamayacağı hiçbir şey yoktur. Yapılan çalışmalarda kısıtlamalar yapılması gündeme gelmekte ise de insan hırsı daha fazlasını elde etmek için çalışmalarını en ifrata vardırarak üzere sürdürmektedir. Öyle küçük aletler nanoteknoloji ile üretilmektedir ki tıbbi dehaler yaratılmaktadır. Ancak bunların kontrolünün insan becerisinden kaçabileceği ve istenmeyen sonuçları doğuracağı da bilim adamları tarafından açıklanmaktadır. Biyolojik fiziki bedeninin yaşam süresini uzatmak veya ölümsüzlüğü gerçekleştirmek için birçok çipin insan bedenine yerleştirilmesi ile fizik bedeninin robotik teknoloji ile yenilenmesinin getireceği sorunlar klonlamanın ve bunun dünya insanlığı üzerindeki etkileri nasıl olacaktır? Yapılan araştırmalar ve çalışmalar yapay zekanın ne için tasarlanmış olduğu konusu üzerinde durmakta ve olumsuz işler yapması için tasarlanması halinde insanlık için büyük tehlike olduğu belirtilmektedir. En önemlisi, OTONOM silahların varlığı ve giderek devletleri güçlü savaş tekniğine sahip kılabilmek açısından çok fazla ilgilendiren ve hatta yarışa sevk edilmiş bir düzeye getiren boyutta olması, robot teknolojisi üzerindeki çalışmaların hiç de insanlık yararına uygulamalar bağlamında çalışmadığını göstermektedir. Öncelikle OTONOM silah adı verilen ve Amerikan Savunma Bakanlığı tarafından yapılan tanım gereği( bkz. **Güneysu Gökhan**, *Otonom Silah Sistemleri ve İnsancıl Hukuk*, TBB Dergisi, sayı 108, 2013, <http://tbb.dergisi.barobirlik.org.tr/s.259.vd>) hedefi kendi başına arayabilen ve vuran bir sistem olarak kurulduktan sonra hiçbir şekilde durdurulması mümkün olmayan bu silah sistemi, insanlığın hayrına üretildiği kabul edilemeyecek bir silah türü olup, insan hakları açısından çok büyük tehliktir. Gerek robot olarak üretilmiş otonom silahlar ve gerekse yapay zekalı, insan benzeri makinelerin insanlık adına zararlı olduğunu kabul etmek yanlış olmayacaktır. Geleceğin dünyasında yapay zekalı ile biyolojik fiziki insan arasındaki ilişkiler ve bu teknolojik olarak ölümsüzleştirilmiş üstün insan ile dünyada halen var olacak normal dünya insanının hakları bakımından nasıl bir mutlu huzurlu eşitlikçi hakça bir hayat söz konusu olacaktır? Özellikle insan hakları ve devlet kavramı ortadan kalkarsa insanların yönetilmesi için hala mücadele edilen sistemler bağlamında demokrasi, eşitlik ve özgürlük gibi kavramlar söz konusu olacak mıdır? İnsan hakları konusunu insanlık hayrına geliştirmek ve insanların asırlardır çektiği çilelere son vermek için yapılan çalışmalar bir kalemde yoksa silinip atılacak mıdır? Bu konularda daha fazla açıklama için bkz. **Walker F. Rob** :Build for Change, White Paper açıklamalar ve [future of life .org](http://futureoflife.org) taki yapay zeka ile ilgili yazılar.

Günümüze dönersek, maalesef toplumların büyük bir kesiminde haklar, özgürlükler, demokrasi gibi kavramların halen bilinmediği ve sorgulanmadığı ve eğitimsizliğin getirdiği felaketin ne boyuta geldiği gerçeğini göz ardı edemeyiz. Aynen Thomas More ütopyasında yaşayan insanlar gibi dünya insanların da bir uydu içine sokulduğu ve eşitlik, hak, özgürlük söylemlerinin söylemde kaldığını vurgulamak söz konusu olabilir mi? Bunun sebebi ve kaynağı insana değer verme yolundan sapılmış olmasıdır ki konu ciddi olarak vahamet arz etmektedir. Gerek demokrasi ve gerekse laiklik kavramları ve bunların nasıl uygulanacağı konusu ile ilgili bilgilerin zihinlerde tarihsel geçmişleri ve etkilerinin de açıklanması sureti ile yer etmesini sağlamak, insanların geleceği için yararlı olacaktır.

Demokrasi ve insan hakları birçok ülkede kaynağı gereği batı tipi olarak ele alınmaktadır.<sup>4</sup> Ancak bu kavramların ifade ettiği hak ve uygulamaların Asya'da ortaçağda 1040'lı yıllarda Yusuf Has Hacıp tarafından yazılmış Kut-Ad-Gu- Bilik adlı eserde, demokrasi insan yaşamı ve hakları ile ilgili kuralların nasıl olduğu ile ilgili bilgilerin batı kaynağından çok önce Asya'da Türk Devletlerinin uygulamasında var olduğunu ortaya koymuştur.<sup>5</sup> Günümüzde ne yazık ki devletlerde siyasi istikrarın olamadığı, gerek askeri rejimlerde ve gerekse sivil rejimlerde ülkeler bağlamında demokratik kuralların uygulanmasında adı demokrasi veya cumhuriyet olarak belirlenmiş olsa da , bu kavramların kuralları açısından uygulama ile bir paralellikten bahsetmek mümkün değildir.

Demokrasi, laiklik ve insan hakları gibi konularda birçok uluslararası sözleşmenin, belgenin<sup>6</sup> içeriği olarak hak ve imkanların kimin için, nasıl, neden, hangi şartlarla demokrasi, laiklik, özgürlük ve insan hakları uygulaması sağlanacağı, demokrasi ile ne gibi imkanlar sergilendiği konularında çalışmalar hiçbir zaman son nokta konulabileceğini çağrıştırmamaktadır.

Uluslararası kuruluşlar sürekli belgeler düzenleyerek halklara ve devletlere tavsiyelerde bulunmaktadırlar. Bu çalışmalar halen aydınlanmanın devam ettiğinin en önemli göstergesidir. Demokrasi ve laiklik iç içe girmiş sistemler olarak, yeniden Türkiye'nin gündemine oturması ise, bu konuların 1950'lerden sonraki yıllarda, eğitim sistemi dahil birçok seviyede, nesillere kavramların içeriğinin, toplumların sosyal ekonomik açıdan sürekli gelişim içinde olmaları nedeniyle, farklılaşan kurumların niteliklerinin gereği gibi anlatılmamasından kaynaklandığını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Görünmez bir el tarafından toplumların bazıları hipnotize edilmiş olup, devlet yönetim erkinin kullanılmasında birtakım yanlışlıklar yapıldığı bir gerçektir. Toplumlar

<sup>4</sup> Tanör Bülent: İnsan Hakları Sorunu, İstanbul s. 149 vd., s. 277 vd.

<sup>5</sup> Ergin B-Arkan Elif Naz: a.g.e., s. 163 vd,

<sup>6</sup> Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989). Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1996) Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi (1995) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) ve bunlarla ilgili deklarasyon ve ek protokoller sayılabilir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti insan hakları ile ilgili birçok sözleşmeyi imzalamış ve onaylamıştır.

geleneksel demokratik sistemde, devlete kendilerinde olan yönetim erkini devrettiğini ve bu devrin sınırlı olduğu bilgisine ve bilincine ne yazık ki sahip değildir.

Eğitim sisteminin eksikliklerinden, demokrasinin gereklerinin idrak edilmesine kadar birçok hata ve nemelazımcılık zihniyeti insanların mutluluğunu engellediği gibi, özgür bir ülkede özgür birey olarak yaşamak için ister geleneksel ister liberal demokrasinin ne denli gerekli bir sistem olduğu da unutturulmuştur. Hatırlamak isteyenlere de engel konulması devletlerin demokrasi adı altında monarşik, teokratik, oligarşik, tiranlık sistemleriyle çalıştığını göstermektedir. Özgürlük ve demokrasi içinde yaşayan insanların başka mecralara doğru esir, kul, düşünme özgürlüğünden uzak hale getirilmesini sağlayan sistemlerin devreye sokulduğu gerçeği ile yeniden mi savaşılmak durumunda kalınmıştır? Bunun aksi bir düşünce, insanlar yaşamdan beklediklerini buldular da biz mi gereksiz yere demokrasi ve laiklik konularını irdeliyoruz, gibi birçok soru günümüzde aklımızı meşgul edebilir. Ancak demokrasi insan haysiyeti ve özgürce yaşamayı mümkün kılan günümüzdeki yegâne devlet sistemidir. Başka bir devlet yönetme sistemi icat edilmediği için bu sistemin uygulanmasını sağlamak, insan hakları ve özgürlükler için olmazsa olmazdır.

## II.DEMOKRASİ KAVRAMI (Halkın Egemenliği)

İlk defa Demokrasi Kavramının Halikarnas doğumlu Anadolu tarihçisi Heredot tarafından M.Ö. beşinci yüzyılda kullanılmış olduğu belirtilmektedir. Ancak bu açıklama tamamen doğru değildir. Bu kavram Heredot tarafından Tarihler III. Adlı kitabında açıklanmıştır ancak bu ifadesi Pers soyluları arasında geçen bir yönetim tartışmasının anlatımı içinde yapılmıştır. Demokrasi ifadesi Heredot'un kendi ifadesi değildir. Pers aristokrasisinin ileri gelenlerinden OTANES tarafından yapılmış bir açıklamadır. Anadol'unun neredeyse tamamına yayılmış MÖ. VI ve IV. asırlarda hüküm sürmüş Pers İmparatorluğunda tartışılan konu olarak Demokrasinin ortaya çıktığını görmekteyiz. Böylece demokrasinin doğduğu coğrafya Anadolu'dur. Demokrasinin beşiği Yunan medeniyeti olduğu açıklaması doğru bir açıklama değildir.

Otanes, tek kişi yönetimine karşı olduğunu belirterek, yönetimin halkta olması gerektiğini savunan bir aristokrattır. Demokrasi kelimesinin Demos ve Kratos, halk ve iktidar kavramlarından oluşması esas alınarak, bu düzenin temelinde eşitlik ilkesinin bulunduğu, icra edilen kamusal görevlerin, kişisel soyluluk veya ayrıcalıklık temelinde olmadığını ,bu görevlerin eşitlik esasına göre dağıtılmasını, yöneticilerin yaptıkları işler sebebiyle sorumlu olmaları , alınan kararların ortak bir müzakere ile alınması gerektiğini hususlarını açıklamıştır.

Demokrasi (DEMOKRATIA) kavramı halk, iktidar ve egemenlik kavramlarının birleşmesinden yaratılmıştır. Demos halk demek olup, kratos egemenlik demektir. Demokrasi<sup>7</sup> eski Yunan sitelerinde nüfusun az olması sebebiyle uygulanabilen bir yönetim sisteminin adıdır. Halkın ( ÖZGÜRLERİN) devlet işlerine karışması şeklinde uygulaması sürdürülen bu sistem, günümüze kadar yapılmış açıklamada, halkın devlet yönetiminde

<sup>7</sup> Okandan Recai Galip: Umumi Amme Hukuku, İstanbul, 1959, s.,136,202 vd.

egemen olmasının sağlandığı ve yasaların yapılmasında ve toplumun yönetilmesine ilişkin sisteminin oluşmasında halkın gücünü mümkün kılan bir sistemi ifade etmek için kullanılmıştır. Devlet erkinin nasıl kullanılacağına dair yöntemlerin halkın iradesiyle saptanmasını mümkün kılan sistemin adı olarak demokrasiyi betimleyebiliriz.

### 1.Tarihsel Açıdan Demokrasinin Gelişimi ve Değişimi<sup>8</sup>

Demokrasi kavramı zaman dilimleri içinde sürekli gelişme kaydetmiş ve çeşitli dönemlerde filozofların eski ve yeni çağda<sup>9</sup> farklı halk kitlelerinde, önce farklı görüşler oluşturarak süregelen bu kurum, zaman ve mekâna göre değişiklikler göstermiştir. Demokrasi hakkında olumlu ve olumsuz fikirler üretilmiş, ancak daha iyisi bulunmadığı için en mükemmel devlet yönetimi olarak şekillenmiştir.<sup>10</sup> Yönetenleri rahatsız eden olumsuz yanları belirtilerek ve tartışılarak günümüze kadar genel bir demokrasi düşüncesi gelmiştir.

Tarihi geçmişi açısından demokrasiyi gözlemlemek gerekirse, M.Ö. 507 yıllarında Yunan Polislerinde krallık hâkim iken ve tek başına iktidar olan ve kanun tanımaz monarkların yönetiminde halk ezilirken Atina'da Klistenes<sup>11</sup> reform yaparak demokratik sistemin yapılanmasını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Böylece yeni bir yönetim sistemi icat olunmuştur. Atina bir şehir devleti olarak, klasik yöntemi olan, özgürler ve esirlerin farklı birtakım haklara sahip oldukları, cinsiyet ve statü ayrımı yapılan ve yurttaş niteliğinin sadece erkeklere ait olduğu bir devlettir. Atina'da vatandaş olarak kabul edilmişler sadece seçimlere katılabilen, meclis üyeliğine aday olabilen, ülkedeki kamu gücünde görev alabilen eril kişilerdi. Sadece annesi ve babası vatandaş olan birey vatandaş olarak doğmakta idi. Atina'da yurttaş olarak kabul edilenlerin nüfusu da fazla değildi ve sadece bu yurttaş olarak kabul edilenlerin oluşturduğu mecliste yönetim ile ilgili kararlar alınmaktaydı. Yurttaşların siyasete katılmaları önemli bir olgu olarak, vatandaş olanın toplumda konuşma ve fikrini açıklama hakkı bulunmaktaydı. Mecliste kararlar oylama suretiyle ve el kaldırma sistemiyle alınmaktaydı. Meclise sadece tüm yukarıda niteliklerini açıkladığımız eril bireyler katılabilmekteydi. Yasaları meclis çıkarmakta bir aristokrat olarak nitelenen bu grup kendi çıkarlarına göre hukuk sistemini oluşturmaktaydılar. Ancak eklemek gerekir ki, bu sistem kendi kuralları doğrultusunda bir hukuk düzeni içinde gerçekleşmiştir.

Kleistenes, uygulamadaki yanlışlıklar ve eşitsizliklerin sonlanması için yeni sistem demokratia adlı halk meclisi oluşturmuştur. Her yıl 40 kere toplanan halk meclisinin görevleri olarak, Atina yasalarını yapmak, değiştirmek ve yöneticileri seçmek, savaş ve barış kararı almak, yabancı ülkeler ile yapılan anlaşmaları onaylamak ve siyasi davaları yargılamak gibi kalemler belirtilebilir.

<sup>8</sup> Çağla Cengiz: Merak Edenler İçin Demokrasi, İstanbul 2015, s. 20 vd.; Akın İlhan: Kamu Hukuku -Devlet Doktrinleri, Temel Hak ve Özgürlükler, İstanbul 1974, s.14 vd.

<sup>9</sup> Göze Ayferi: Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul 2013, s. 33 vd, s. 212 vd. daki açıklamalar.

<sup>10</sup> Ibid., s., 232 vd.

<sup>11</sup> Okandan R.G: a.g.e., s. 214 vd. açıklamalara bkz.

Ayrıca 500 kişiden oluşan başka bir konseyin de yürütme organı olarak görev yapması sağlanmıştır. Bu konsey her gün çalışan bir kurum olarak, kendi içlerinde de faaliyet konularına göre organlar oluşturulmuştur. Atina demokrasisinde sürekli görev yapan bürokratlar yoktur. Her eril vatandaşın bu göreve gelebilmesi mümkündür. Majistral adını alan yöneticiler sadece bir yıl görev yapma esası ile görevlendirilmiş ve sonra da diğer vatandaşların bu görevi yapmaları mümkün kılınmıştır. Bugünkü anlamda bürokrat ve uzmanlaşma gibi bir yapılanmanın Atina'da olmaması, Platon tarafından ilk eserlerinde de esasen eleştiri konusu olmuştur.<sup>12</sup> Bu nedenle ortaya çıkan hukuki ihtilafların hakem tarafından çözülmesi uygulaması da söz konusu olmuştur. Hakem kararlarından memnun olunmadığı takdirde dava Halk Mahkemesine götürülmektedir. Halk Mahkemeleri jüri usulüyle çalışmaktaydı. Halk mahkemeleri (Ekklesia) aynı zamanda yöneticilerin denetimini de yapmakla görevliydi. Atina'da önemli siyasi davalar olarak demokrasiyi yıkmaya teşebbüs etmek, vatana ihanet etmek, rüşvet almak gibi suçlar sebebiyle 501 kişilik jüri önünde yapılan muhakeme ve verilen kararlar demokrasinin uygulaması olarak tarihe geçmiştir. Bundan 2000 küsur sene önce tohumları atılmış demokrasi ve kurumlarının teoride ve pratikte gelişerek bugünlere geldiğine tanık olmaktayız. Ne gibi gelişmeler olduğunu gözden geçirmekte yarar vardır.

Roma ve Yunan'daki monark, oligark, aristokrat, tiran gibi devletin yönetim erkinde söz sahibi olanlarca yaratılmış sistemlerde özgür ve sadece eril bireylere tanınmış haklar olarak demokratik kurumların geliştiğini vurgulamak gerekir. Bu nedenle eski dönemlerdeki demokrasi anlayışında özgür insan tanımından maksat eril bireydir ve farklı ırkta olmaması esas alınmıştır. Bunun anlamı Yunan'da yaşayan tüm insanlar özgür olarak kabul edilmediği için toplumda eşitlik ve özgürlük söz konusu değildir, esaret hakimdir. Sonuç olarak demokrasi sadece belirli bireyler açısından söz konusu olmuştur.<sup>13</sup>

Toplumlar, devrimci ve evrimci nitelikleriyle, çeşitli zıtlıklar içinde, toplumsal hareketler gerçekleştirerek, özgürlük mücadeleleri ile elde ettikleri bir kurum olarak demokrasiyi geliştirmişler ve orta çağın karanlığından reform ve rönesans dönemine evrilerek gerek felsefi açıdan ve gerekse pratikte çağdaş anlayış niteliğinde olan demokrasi fikri ve uygulamasını geliştirmişlerdir.

Demokrasinin nasıl uygulanacağı yönünde farklı fikirlerin olduğu dönemlerden geçilmiş ve akan zaman içinde teorilerin yerine yenileri geçmiştir.

Yunandaki demokrasi, özgür vatandaşın siyasetin içinde olmasıdır. Bireyde, Devletin veya Polisin kendinden uzak veya yabancı bir varlık olmadığı inancı vardır. Siyasi yaşam bireyin varlığının uzantısıdır. Demokraside arzu edilen, bireylerin çıkarlarına uygun olarak sulh ve sükûn içinde yaşayabilmek veya uyum içinde olmaktır. Kamusal alanda eşitlik ve ekonomik kaynaklara ulaşmada çatışma olmaksızın imkanların sağlandığı bir düzene sahip olmak sistemde arzulanandır. Demokraside farklı eğitimde veya farklı

<sup>12</sup> Okandan R.G: a.g.e., s.214 vd; Yıldızdöken Çiğdem: Platon'da Demokratia Kavramı, Kaygı, Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi, sayı 25, 2015, s. 60 vd.

<sup>13</sup> Okandan R.G: a.g.e., s.202 vd.

inançlara mensup olmak, farklı dillerin konuşulması gibi farklı etnik grupların varlığı, aslında iyi bir sistemi engelleyeceği fikri Poliste hâkim olmakla beraber, bunlar arasında diyalog kurulması da demokrasiyi gerçekleştirebilmek için vazgeçilmez unsurlar olarak kabul edilmiştir. Diğer bir konu demokratik sistem için toplum nüfusunun, halk kitlesinin fazla kalabalık olmaması, sistemin iyi uygulanabilmesi açısından önemlidir. Aksi halde farklı etnik grupların varlığı sonucu, farklı dil ve inançlar, toplumun çok kalabalık olması durumunda, sistemin uygulanmasında uyumun bozabileceği, eleştiriler arasında açıklanmıştır.<sup>14</sup>

Doğrudan demokrasi olarak beğenilen yönetim usulünde ise, halkın bir araya gelerek kendileri ile ilgili hükümlerin kabulünde söz sahibi olmalarının gerekli olduğu belirtilmiştir. Ancak bu sistem kulağa hoş gelmekle beraber uygulaması son derece zordur. Kalabalık toplumlarda böyle bir uygulama hiç mümkün değildir. Ufak ve eğitim seviyesi yüksek olan toplumlar için belki geçerli olabilecek, doğrudan temsil yönteminin, uygulanabilirliği düşünülse de böyle bir sistemin gerçekleşebilmesi olası değildir. Doğrudan temsil sisteminin büyük ülke ve devletler bakımından uygulanması hiç olası değildir. Demokrasinin beşiği olarak betimlenen eski çağda Yunan'da, demokrasi kavramının içeriğinde gerçek anlamda tüm vatandaşların özgürlüğü ve hakları hiç söz konusu olmamıştır. Günümüzdeki anlamı ile bir demokrasi de esasen gerçekleşmemiştir.

Günümüzde savunulan demokrasi, temeli ve amacı özgürlük olan, insan onur ve haysiyetine yaraşır bir şekilde, çağdaş kurallar ile yönetilen bir devlet sistemi içinde yaşayabilmek ve özgür düşünebilmek, düşünce açıklayabilmek bağlamında, hukuken korunan ve evrensel nitelikte olan insan haklarına riayet edilmesidir. Bu sayılan nitelikleri gerçekleştirebilecek yegâne yönetim biçimi, halk iradesinin temsili olarak hâkim olduğu demokraside mümkün görülmektedir. Gerek geleneksel ve gerekse liberal demokratik sistem içinde, akıl ve bilim esas alınarak dünyevi kuralların mutlak hâkim olduğu bir sistem yaratılabilir. Üçüncü bin yılda dünyada meydana gelen inanç odaklı terör vahşetine rağmen, çağdaş özgürlüklerin insan hakkı olarak kabul edilmesi için mücadele edilebilmekte ise, bu demokrasi kültürü ile ancak mümkün olabilmektedir. İnsanın, hak ve özgürlüklere sahip olarak insanca yaşayabilmesi, kul, köle olmasının önlenmesi ancak ve ancak demokrasi sayesinde mümkündür. Demokrasinin özümsemesi özgür bir toplumun varlığı için kaçınılmazdır.

Demokrasi için diğer önemli unsur mutlaka ve mutlaka, hukuk devleti formasyonudur. Hukuk ile devlet arasındaki ilişki toplumun iradesi ile oluşmuş bir yapı olarak belirginleşir. Devletin varlığını koruyabilmesi ve sürekliliğin olabilmesi için hukuk sistemi içinde oluşması ve sürdürülmesi gerekmektedir. Hukuk devleti sadece objektif ve toplumun arzu ettiği nitelikteki kuralların varlığı değildir. Hukuk kurallarının devlet tarafından hukuka uygun bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Devletin her türlü faaliyetinde hukuk kuralları çerçevesinde hareket etmesi ile hukuk devletinden bahis olunabilir.<sup>15</sup> Hukuki kurallar demokrasinin ve özgürlüklerin niteliğini belirten ve halkın

<sup>14</sup> Ibid., s. 202 vd.

<sup>15</sup> Vecchio Del Giorgio: Hukuk Felsefesi Dersleri, Çev. Sahir Erman, İstanbul 1952, s.391 vd. Devlet ve hukuk arasındaki ilişkilerin felsefi boyutu hakkındaki açıklamalar için bkz.

oluşturduğu toplumun, coğrafi esasların da etkisinde olarak, örf, adet, kültür, tarih, inanç, ahlak gibi unsurların etkili olduğu ve çağa göre gelişmesini sürdürdüğü nitelikte, elitler<sup>16</sup> tarafından gerçekleştirilmiş, emredici nitelikteki kuralları olan bir sistemdir.

Demokrasi ve geleneksel demokrasiyi açıklarken, kuralları olan ve kurallara uymanın gerekli olduğu bir sistemden bahis olunur. Çünkü, demokrasi özgürlükçü ve çoğulcu bir sistem olmakla birlikte, insanın doğasındaki özgür yaşama, hiçbir şeye tabi olmama, yaşamı ile ilgili kuralları kendisinin koyması, her alanda istediğini yapması veya yapmaması gibi fiil ve davranışlar açısından, bireye demokratik düzende sağlanan hak ve özgürlüklerin, eşitliğin, doğal yaşamdaki özgürlük ile aynı olmadığını ve olmasının da mümkün olmadığını belirtmek gerekmektedir. İnsan toplum içinde yaşamayı seçmiş ve bir açıdan da buna mecbur olan bir varlık olarak, kendi koyduğu veya yetkili organlar tarafından konmuş, kabul edilmiş ve içselleşmiş olan, yaşamın sürdürülmesi için gerekli sosyal, hukuki tüm kurallara toplum olarak uymak zorundadır. Bu uyma konusu toplumsal değerlendirmede hiçbir şekilde keyfi nitelikte değildir.<sup>17</sup> İnsanların toplum kurallarına uyması zorunludur. Bazı kuralların hukuki boyutu olduğu için esasen cezai sorumluluğu gerektirmektedir. Ahlaki ve etik kurallar açısından cezai olmayan ancak toplum tarafından istenmeyen ve beğenilmeyen fiil ve davranışlar sebebi ile toplum reaksiyon gösterebilmektedir.

Bugün demokrasi ve laiklik dışında bir sistemin daha iyi olabileceğinin düşünülmesi olası değildir. Bu bağlamda çağdaş toplumlar, toplumu oluşturan aydın, özgür bireyler, çağdaşlığı özümsemiş sivil toplum örgütleri, demokrasinin yaygınlaşması ve özümsemesi için sürekli faaliyet göstermeye devam etmek ve nesiller boyunca da bu çalışmalarını sürdürmek zorundadırlar.

Demokrasi fikrinin<sup>18</sup> toplum tarafından etkin biçimde benimsenmesi ile en iyi siyasal sistem ve/veya en iyi devlet sistemi yaratabilmek mümkün olur. Eleştirilerin çoğu siyasi ideallerin ortaya atılmasına yöneliktir. Tarihsel açıdan demokrasi deneyiminin subjektif ve duygusal olmayan bakış açısı ile değerlendirilmesinde demokratik kuralların diğer birçok kurallardan daha fazla iyi olduğu görülmektedir. Demokrasinin eksiklikleri ve uygulamada çıkabilen sorunlar ayrı olarak, demokrasi en iyi uygulanabilir bir sistemdir.

Demokrasinin Yunan Polislerinde uygulaması ile ilgili Aristoteles'in görüşlerini de bazı noktalardan doğruluk payı bulunması nedeniyle zikretmek yararlı olacaktır. Aristoteles diyalektik anlayış ile felsefesini oluşturmuş önemli bir düşünür olarak, devlet yönetimine önem vermiştir. Hükümet biçimleri olarak, tek kişi iktidarı veya küçük bir grup insan iktidarı veya büyük bir grubun iktidarını, monarşi, aristokrasi ve cumhuriyet olarak değerlendirerek, bu tür yönetimlerin toplumun yararına çalışması gereğini, bunun aksi olduğunda, yöneticilerin kendi menfaatlerini öne çıkarmaları şeklinde bir hükümet biçiminin söz konusu olması durumunda, yönetimin soysuzlaşacağını ve yerini tiranlığa,

<sup>16</sup> Elit kavramı, doktrinde devlet yönetiminde özellikle de demokratik sistem açısından yetkin ve etkin olanların eğitilmiş, liyakatli, etik değerlere saygılı, kültür açısından toplumda üst düzey bilgi ile donanmış kişileri açıklamak için kullanılmaktadır.

<sup>17</sup> Göze Ayferi: Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul 1987., s. 154 vd. açıklamalara bkz.

<sup>18</sup> Dahl A. Robert: Demokrasi ve Eleştirileri, Ankara 1993. s., 104 vd.

oligarşiye bırakacağını açıklamıştır. Cumhuriyet açısından yönetim şekline bakıldığında, vatandaşlar arasında bir ayırım olmadığı ve herkese eşit hakların tanındığı bir sistem olması sebebi ile, siyasi iktidarın halkta olduğu, bu nedenle de Cumhuriyet biçimindeki uygulamada soysuzlaşma olmadığını belirterek, sistemde halkın ve halkın geniş anlamda refahının önde tutulduğunu, orta sınıfın faziletli bir sınıf olarak ortaya çıkarak söz sahibi olduğunu düşündüğü için bu modeli benimsediğini,<sup>19</sup> açıklamıştır.

Aristoteles'in demokrasi adı altında açıkladığı biçim üzerindeki görüşü<sup>20</sup>, demokraside halkın bir kısmının sonra da bütün toplumun yönetime katıldığını belirterek bunu sakıncalı olarak nitelemiştir. İşçilerin işlerine bırakıp bilmedikleri bir alanda söz sahibi olmaları, zenginlerin ise azınlıkta kaldıkları için kurullarda yer alamadıklarını ve bu nedenle devlette karar mekanizmalarında karar vereceklerin çoğunluğunun, başka deyişle kültür düzeyi ve bilgi açısından yeterli olmayanların eline yönetimin verilmesini sakıncalı bulmuştur. Halkın, yönetimin bozulması karşısında böyle bir yönetimin hala demokrasi olarak zannetmesinin nedenini de var olan yasaların uygulanmadığı görüşü ile ifade etmiştir. Bu durumda yasalar gücünü kaybettiğinde, gerçek cumhuriyetten bahis olunamayacaktır. Çünkü cumhuriyette tüm kararların yasaların ışığında verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Demokrasilerde kararların genel yasalardan uzaklaşabildiğini, bu bağlamda en iyi hükümet nedir diye sorulduğunda bunun göreceli bir kavram olduğunu, toplumdan topluma değiştiğini, demokrasilerde tam eşitlik için çalışıldığını, ancak demokrasinin mutlaka en iyi sistem olduğu şeklinde bir yorum yapmadan önce, yönetim erkini kullananların, idarede yetkili olanların halktan uzak tutularak zamanla soysuzlaşma başladığını, eşitliğin kötü niyetle kullanılmasının dengeyi bozduğunu, yönetimde bulunanların ve ülke vatandaşlarının sisteme göre yetiştirilmesi gerektiğini açıklamıştır. Eğitim üzerinde durarak insanın kendisine uygulanan yönetim sistemini benimsemesi ve anlaması gerektiğini, böylece sistemin esaslarına göre taleplerde bulunabileceğini ve sitedeki yönetimin sürdürülmesinin ancak mümkün olabileceği düşüncesindedir. Aristoteles'in hocası Eflatun da demokrasi ile ilgili görüşlerinde günümüzde uygulanmakta olan sistemlere uymayan görüşler ileri sürmüştür. Aslında Eflatun rejimlerden hiçbirini beğenmemektedir. Demokrasi ona göre, halkı aydınlatmak yerine halka yaltaklanıldığını bu nedenle de bu rejimin sürekli olmayacağı görüşündedir<sup>21</sup>.

Roma İmparatorluğu dönemi açısından da demokrasi ile ilgili görüşlerden bahsetmekte yarar vardır. Roma'da devlet yönetiminin yıkılması ile ilgili birçok sebep bulunmakla beraber, belirtmek gerekir ki, güçlü bir yapı ile uzun bir dönem iktidarın sürdürülmüş olması, yetkilerin bölünmüş olmasına bağlanmaktadır. Senato ve Konsüllerin yetkilerinin belirlenmiş olması ve halkın hak ve yetkililerinin de demokratik esaslar dahilinde tanınan kadar olduğu içindir. Ancak her sistemin bozulmasının mukadder olduğu, M.Ö.205-125 döneminde yaşamış Polybios tarafından, devletin bozulması ve çökmeğe doğru gidişinin nedenlerini "...her bozulmanın demokrasi ve demagojiden dolayı olduğu..." şeklinde

<sup>19</sup> Akın İ: a.g.e., s. 14 vd.

<sup>20</sup> Ibid., s. 17 vd.

<sup>21</sup> Ibid., 17 vd ve 6 vd.

açıklaması ile belirtilmiştir. Bu bağlamda, bozulmanın önlenmesi için verdiği tek öğüt, zenginlerin lüks arzularına gem vurmaları gerektiği ve bütün kötülüklerin kaynağı olan halkı kışkırtmaktan kaçınmak olduğu<sup>22</sup> şeklinde olmuştur.

## 2. Geleneksel Demokrasinin Evrilmesi ile İlgili Düşünceler

Toplumlar, özellikle batı toplumları uzun soluklu çözümlerle devlet sisteminde en iyi sistem olarak demokratik düzeni uygulamaya oturtmuşlardır. Toplumların insan haklarına aykırı kurallardan kurtularak kısmen dahi olsa demokratikleşme bilincine kavuşması asırlardır hiç kolay olmamıştır. Demokraside siyasal iktidar vatandaşın iradesine uygun kurallar yapmak ve uygulamakla yükümlüdür. İktidarın kaynağı halkın iradesi olmadığı takdirde demokrasiden esasen bahis olunamaz. Başka deyişle cumhurun iradesiyle ancak demokratik bir iktidar oluşur.

Siyasal demokrasi kavramı ise, halkın iradesinin söz konusu olduğu bir sistem olarak, seçim ile iş başına gelen iktidarlara geniş serbestliğinin verilebildiği bir sistem değildir. İnsan hakları kuralları ile sınırları belirlenmiş ve bu sınırların çerçevesinin yasalar ile düzenlenmiş olduğu bir sistem, siyasal demokrasi olarak adlandırılabilir.

Demokrasi hukuk devletinin varlığı ile kendini gösterir. Hukuk devleti ile kanun devletinin de birbirine karıştırılmaması gerekir.<sup>23</sup> Devletin ve siyasi iktidarın demokrasi kavramıyla anılabilmesi için siyasal iktidarın hukukun üstünlüğünü kabul etmiş olması esastır. Siyasal iktidarın anayasa ve evrensel hukuk ilkelerine uygun bir yapılanma içinde olması yanında, kuvvetler ayrılığı sistemini de uygulamakla yükümlü olduğu ve demokrasinin korunması için de bunun gerekli olduğu açıktır. Demokrasi geniş ve kapsamlı bir kavram olarak, insan hakları ve hukuk devletinin varlığı ile açıklanır. Kuvvetler ayrılığının olmadığı bir yönetim sisteminde demokrasinin varlığından hiçbir şekilde bahsedilemez.

Toplumlarda siyasi bilincin gelişmesi ile ancak demokrasiler yaşayabilmektedir. Aksi halde demokrasi adı altında değişik sistemlerin varlık göstermesi söz konusu olur ki, demokrasiyi özümsememiş toplumlarda demokrasi adı altında başka sistemlerin

<sup>22</sup> Ibid.,s. 32 vd.

<sup>23</sup> Hukuk devletinin anlamı, devletin faaliyetinin hukuk kaidelerine tabi olarak gerçekleşmesidir. Devlet ve devleti oluşturan kurumlar toplumda demokratik seçim ile gerçekleşmiş kanun koyucu tarafından konmuş, objektif, adil, eşitlikçi kurallara uymak zorundadır. Bu emredici bir niteliktir. Hukuk devletinde müeyyideler kesindir ve zorunludur. Hukuk kurallarına aykırı olarak veya kuralın etrafında dolaşarak uygulamasını daraltmak veya genişletmek söz konusu değildir. Hukuk devleti sistemi vatandaşların tümünü eşit olarak korumak ve yararlanabilmesini sağlamak üzere yaratılmış sistemdir. Kanun devleti ise, farklı bir kavram olarak, yönetim erkini elinde bulunduranların çıkarlarını korumak ve vatandaşlar üzerinde zecri tedbirleri gerçekleştirebilecek nitelikte haklara sahip olabilmek ve/veya belirli bir grup ve kurum veya bireylere haklar tanınması için gerçekleştirilen kanun ve/veya kararname ile mevcut kanunların dışında ve farklılıkta hak ve imkanların yaratılarak toplumda uygulanması halidir. Kanun devletinde yargı bağımsızlığı giderek zayıflatılmaktadır. Böylece toplumun devlete, kurumlara ve en önemlisi adalete güveninin sarsıldığı ve yok olduğu bir sistemdir. Hukuk devletinde devletin, negatif ve pozitif yükümlülükleri vardır. Hukukun varlık amacı bir ülkedeki tüm toplumun yararına haklarının sağlanması ve herkesi kapsamasına yönelik olmalıdır. Hukuk devletinden bahsedebilmek ancak YASAMA,YÜRÜTME ve YARGI yetkilerinin KUVVETLER AYRILIĞI sistemi içinde görevlerini icra etmesi gerekir. Bkz. **Ergin B-Arıkan E. Naz:** a.g.e., s. 2 vd. daki açıklamalar.

uygulamaya konulması çok kolay gerçekleşebilmektedir. Toplumlar tarafından uygulanan sistemin ne olduğunun anlaşılabilmesi gerçek demokrasi bilincinde olunmasına bağlıdır.

En iyi sistemin günümüzde demokrasi olduğunu, başka bir sistem icat edilmediği için tekrar belirtmek ne kadar doğru ise de demokrasi kurallarından yönetimler tarafından sapma yapılması halinde, sistem toplumların menfaatine aykırı sonuçlar doğurabilmektedir. Zira demokrasinin her toplumda aynı nitelikte anlaşılması ve uygulanması mümkün olmadığının altını çizmek gerekmektedir. Toplum yapısı, toplum kültürü, alışkanlıkları, coğrafi durumu, komşu ülkeler ile ilişkileri, örf ve adet alışkanlıkları, çok uluslu olup olmadığı, farklı inanç ve dillerin konuşulup konuşulmadığı, halkın müşterek harsa sahip olup olmadığı, özgür eğitim sisteminin olup olmadığı, aydınlanma seviyesi ve en önemlisi ulus bilincinden toplumun ne anladığı, sürdürülebilir devlet sistemi bilincinin var olup olmadığı, demokrasinin tüm kurallarının uygulanıp uygulanamayacağını belirleyen nedenler olarak ortaya çıkar. Geleneksel demokrasi birey hak ve özgürlükleri ekseninde bir uygulama olarak, kolektif haklar açısından ise bireylere hak tanınmamaktadır. Liberal düşünce ve aydınlanma felsefesi temelinde gelişmesi gerçekleşmiş geleneksel demokrasilerde birey devlet karşısında korunur ve özgürlükler kolektif taleplerden önce gelir. Kolektif haklar açısından etnik, kültürel, dini veya diğer birtakım grupların varlığı karşısında kolektif haklar tanınması, hukuki eşitliği bozabildiği için böyle bir uygulama geleneksel demokrasilerde söz konusu edilmez. Geleneksel demokrasiler ulus-devlet sistemi içinde gerçekleşirler. Eşit hakların tüm vatandaşlara tanınması esastır. Bu nedenle kolektif haklar tanınmamasının nedeni, farklı hukuki statü gereksinimi doğuracağı ve bunun da eşit yurttaşlık anlayışına ters düşeceği gerekçesi ileler.

Demokrasinin olumsuz yanları geçmiş dönemlerden itibaren her ne kadar yıllar itibariyle değişikliğe uğrayarak uygulanmakta ise de farklı yüzyıllarda filozoflar tarafından yönetimlerdeki bozulmaların demokrasi adı altında gerçekleştiği açıklanmıştır. Bu konudaki eleştiriler ayırık olarak, eleştirilerin çoğu demos kavramının var olduğu dönemlerdeki uygulamalar göz önünde bulundurularak yapılmış ve daha sonraki yüzyıllardaki eleştiriler de demokrasi karşıtı veya demokrasi benzeri uygulamaların eleştirileri olarak belirginleşmiştir.<sup>24</sup>

Demokrasi bugüne kadar geliştirilebilmiş en eşitlikçi, farklı felsefi, sosyal görüşlerin ifade edilmesine izin verebilen, bağımsız bir yönetimi öngörmesine rağmen, çoğunluk iradesinin hâkim olabildiği ve çoğulcu yaklaşımı sergileyebilen rejim olarak ele alınmaktadır. Hal böyle olmakla birlikte, demokratik sistemin sürekliliğinin sağlanması için birçok kuralı gerçekleştirilebilecek kurumlara gereksinim olduğunu ve profesyonelliğin olmaz ise olmaz olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Profesyonel başka değişle liyakatin önemli olduğu ve kurumsallaşmanın olmaz ise olmaz olduğu bir sistemin ancak demokratik olarak nitelenebileceğinin altını çizmek gerekir.

---

<sup>24</sup> Dahl A. R : a.g.e., s. 43 vd.

Genel bir açıklama yapmak gerekirse, demokrasinin hiç yanlışlık ve aksaklıklarının, eksikliklerinin olmadığı ve kötüye kullanılmayacak nitelikte bir yönetim biçimi olduğunu kesin olarak açıklamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Özellikle de temsili sistem konusu birçok olumsuzluğa açık olan bir uygulamadır. Demokrasilerde temsil sistemi uygulanmak sureti ile iktidara gelen parti görüşü seçmenlerin liderlerinin karizması ve vaatleri doğrultusunda oluşturulan bir sistem olup, tüm halkı temsil etmek üzere iktidara gelmiş olmakla birlikte demokratik bir temsilin adil bir temsil olup olmadığı ve temsil edilen iradenin tüm toplumun iradesi mi yoksa iktidara seçim sistemi kuralları gereği gelmiş partiyi benimsemiş olanların iradesi mi olduğu konuları demokrasideki temsil sisteminin en tartışmalı niteliğini oluşturmaktadır.<sup>25</sup>

Günümüzde birçok ülkede uygulanan adı demokrasi ve/veya liberal demokrasi olarak nitelenen uygulamaların birbirleriyle eş değer olmadığını, aralarında birçok farklılıklar bulunduğunu belirtilmektedir. Bu nedenle demokratik sistemin farklı uygulamalarını değil, demokrasiyi etkileyen olumsuz eylemlerin ortaya çıkardığı ve yönetim sistemi olarak belirtilen uygulamaları esas alarak, bu fiillerin demokrasiyi nasıl ve neden etkilediği üzerinde duracağız. Bunlar Popülizm ve Tiranlıktır. Gerek popülizm ve gerekse popülizm sonucu meydana çıkan veya çıkartılmaya çalışılan tiranlık, demokratik kurallar ile topluluğun yolunu değiştirebilmek için icat edilmiş, demokrasiyi yıkmaya yönelik hareketlerin bütünü olarak belirmiştir. Demokrasinin evrilmesine neden olan böyle bir uygulama liberal demokrasi olarak betimlenen daha geniş hak ve imkanları tanıma sözü verilerek toplumun gerçek demokratik bir sistemin uygulanabileceğine inandırılarak geliştirilen yoldur. Batı demokrasilerinde Liberal Demokrasi kavramı ile uygulamaya çalışılmış sistemin nasıl gerçekleştiği üzerinde duralım.

#### A. LİBERAL DEMOKRASİ<sup>26</sup>

Genel olarak, Liberal Demokrasi nedir diye açıklamak gerekirse; Tam anlamı ile somut bir tanım vermenin kolay olmadığını baştan belirtmek isteriz. Demokratik sistemde iktidar olmak ve devlet erkini kullanmak için seçilmek isteyenlerin veya iktidarda olsalar bile iktidarlarının sürdürürebilmek için toplumun hoşuna gidecek vaatlerde bulunmak sistemin bir parçasıdır. Topluma vaat edilen değişik prensip ve ilkeler çok geniş kapsamlıdır. Devlet yönetiminde iktidarda kalabilmek veya iktidara gelebilmek için sağlanmak istenen bireysel özgürlükler, hukukun üstünlüğü, çoğulculuk, güçler ayrılığı, serbest seçimler ve özellikle de sivil toplum örgütlerinin daha belirgin bir yapıda olması gibi her alanda demokratik özgürlüklerinin çok geniş bir yelpazede olması liberallığın cazip kılınması yöntemidir. Batı ülkeleri bağlamında, çeşitli versiyonlardaki demokrasinin yöntemi liberal demokrasi kavramı ile açıklanabilir.

<sup>25</sup> Laclau Ernesto: Popülist Akıl Üzerine, Çeviri, Nur Betül Çelik, Ankara 2007, s. 178 vd. Özgürlükçü, çoğulculuk ve radikal demokrasi kavramı ile demokrasinin eleştirileri ve temsil hakkında yapılmış açıklamalar için bkz.

<sup>26</sup> Liberal demokrasi kavramı farklı ülkelerde ve/veya gelişmiş, az gelişmiş manda sisteminden çıkmış devletlerde uygulanan demokratik devlet modelinin nitelikleri esas alınarak yapılacak tanımlar çok değişik olabilecektir. Ulus devlet bilinci ile oluşmuş demokratik sistemlerde liberal demokrasi niteliklerin değerlendirilmesi de farklılıklar gösterebilecektir. Bu nedenle belirtmek isteriz ki, çalışmada sadece demokrasinin evrilerek başka yönetim modellerine geçmesinde, liberal demokrasinin uygulanmaya çalışılması ile oluşan olumsuzlukların neden olduğu demokrasiden kaymaya yönelik etki ortaya konulmak istenmiştir.

Liberal Demokrasi, geleneksel kuralcı ve çok geniş özgürlüklerin olmadığı, geleneksel demokrasinin modası geçtiği için, daha özgürlükçü ve toplumun siyasi sisteme katılımının daha fazla olacağını sağlamak ve bunun için de, haklar, özgürlükler ve özellikle de kuvvetler ayrılığı ve hukuk devleti olma prensipleri bağlamında geniş yetkilerin olduğu bir yönetime geçebilmek için iktidarlar, toplumun ekonomik olarak zayıf olduğu kesimini hedef halk olarak seçerek, onlar üzerinde işleyerek, farklı bir demokrasi boyutunu sergileme ile ortaya yeni bir yönetim sistemi çıkarmışlardır. Her ülkede farklı yöntemlerin uygulandığını ve tek bir örneğinin olmadığını da belirtmek gerekir.

Bu tür demokrasilerde genelde iki, biri iktidar diğeri ana muhalefet partisi gibi partiler ve arkada da irili ufaklı birçok partinin olduğu siyasi bir oluşum söz konusudur. İktidar olmak isteyenler tarafından liberal demokrasi kavramı esas alınarak, toplumun hoşuna gidecek hak ve özgürlüklerin vaat edilmesi ile başlayan proje ile mevcut yönetim sistemindeki geleneksel demokrasinin katı kuralların, denetimlerin, bürokrasinin, toplumun yönetim seviyesi ile ilişkilerindeki kuralcılık gibi bir takım usullerin yarattığı bıkkınlıktan sıkılmış olan halkın , özellikle de elit ve halk diye ayrılabilen bir yapının mevcut olmasının toplumda ciddi bir şekilde hissedildiği ülkelerde, kendilerinin eşit haklara sahip olmadıkları görüşünde olanlarca iktidara gelmek için veya iktidarda olanların iktidarlarını sağlamlaştırmak için vaat ve sözleri yanında geleneksel sistemin ağırlığının da eleştirilmesi ,yeni ve daha özgür hak ve imkanların gerçekleşmesine sıcak bakmayı bir bakıma tercih etmeyi kolaylıkla sağlamaktadır. Böylece liberal demokratik kurallara göre uygulanan bir yönetim biçimi ortaya çıkmıştır.

Liberal demokrasi içinde bulunduğumuz yüzyıl açısından uygulaması oldukça fazla olan siyasi bir sistemdir. Ancak bu sistemin de temsili demokrasi olacağı, başka bir yönetim şeklinin olmayacağı karşısında, egemenliğin yine halk temsilcilerinin elinde olduğu dolaylı bir demokrasidir. Hükümet gücünün sınırlı olduğu düşünülen ve zannedilen bu sistem içinde anayasal hakların belirlenebildiği, sistemin etkili kurumlar varlığı ile yürütülmesi hem güvenli ve hem de sistemin korunması için önemlidir. Liberal demokraside temel ilkeler olarak, çoğulculuk ve hoşgörü, toplumlarda siyasi anlaşmazlıkların hukukun üstünlüğü yoluyla çözümlenebileceği, güçler ayrılığı uygulaması ile halka güven vermesi gibi nitelikler toplumun kazanılmasını başka deyişle yeni bir idea için halk yaratılması sağlanmaktadır. Bu yaratılan halk yönetim erkini elinde tutan veya geçirmeyi hedeflemiş olan gücün ileride amacını elde etmesi için her boyutta kullanılabilecek bir halk halinde getirilen topluluktur.

Halk yaratılması kavramı<sup>27</sup> demokrasinin açıklaması açısından önemli bir yere sahiptir. Şöyle ki, insan haklarının olmadığı, istibdat, oligarşi, monarşi gibi tek adam veya bir gurubun yönetimi altında ezilmiş özellikle de dünya savaşları gibi savaştan yorgun çıkmış ekonomik ve her açıdan sefilliğin yaşandığı ortamlarda bir topluluğu aydınlığa ve özgürlüğe çıkarabilmek için bir lider veya liderlerin demokratik bir sistemin sağlanabilmesi için uyguladıkları proje ile gerek ekonomik ve gerekse insan haysiyet ve onuruna yaraşır nitelikte haklar sunmak için programlanmış kuralların özümsetilmesine çalışmak , kuralları özümsetmek ile bir halk oluşturulmaktadır. Örnek vermek gerekirse,

---

<sup>27</sup> Laclau E: a.g.e.,s. 191 vd.

**I. Dünya Savaşından yenik çıkmış ve sonlanmış Osmanlının kurulu bulunduğu coğrafyada yeni bir ülke, yeni bir devlet sistemi Mustafa Kemal Atatürk'ün yeni bir halk yaratması ile mümkün olmuştur. Boşta ve başsız kalmış, uzun yıllar değer verilmemiş terk edilmiş, mağdur bir toplumu oluşturan bireyler, çağın demokratik sisteminin olumlu bir biçimde olmak üzere gereği konusunda bilgilendirilmek sureti ile kendi iradesi sonucu elde ettiği güç ile ve kendini yönetmek için sunulan sistemin, aydınlık yolu olacağına inanarak, yeni düzenin yapılanmasında o düzenin halkı olmuştur. Bu şekilde oluşturulmuş halkın kısa sürede oluşmasının sağlanması da dünyada bir ilk olup tamamen toplum yararına ve objektif ilkelerin mahsulüdür. Demokratik düzen uygulamasına geçen bir toplum yeni bir halk oluşumu ile gerçekleşir. Aynı şekilde devletin yönetim sisteminin liberal demokrasi veya popülizm olması halinde de halk yaratılması söz konusudur.**

**Liberal demokrasinin toplumlarda tercih edilmesi ve sayılan ilkeleri savunanları iktidara taşımasının başlıca nedenini özetlemek gerekirse; hukukun üstünlüğü, bireysel özgürlükler ve hakların korunması ve seçilmiş temsilcilerin gücünün sınırlı olması, temsili demokrasi olarak hükümet gücünün sınırlı olacağına anayasal hükümler olarak saptanması ve birey özgürlükleri ve haklarının anayasal olarak belirlenmiş normlar ve kurumlar tarafından korunan bir demokrasi biçimi olmasındandır.**

**Liberal demokrasinin temel ilkeleri arasında çoğulculuk ve hoşgörü, siyasi anlaşmazlıkların anayasal bir çerçeve içinde ve hukukun üstünlüğü yoluyla çözülmesi, güçler ayrılığı ve bireysel medeni hakların korunması yer almaktadır. Kavramın kökleri Avrupa Aydınlanması ve Amerikan ve Fransız devrimlerine dayandırılmaktadır. Yaygın bir şekilde benimsenmesine rağmen, liberal demokrasinin özünün incelenmesinde, otokratik liderler ve popülist hareketlerden gelen zorluklarla karşı karşıya kalındığında olumsuzluklardan kurtulamadığı da belirtilmektedir.<sup>28</sup>**

**Bu sistemin, insan hakları açısından ve esasen olması gereken yönetim biçimi olarak düşünüldüğünde, toplumu oluşturan halk ile yöneticiler arasındaki ilişkilerin niteliğinin de önemi bulunmaktadır. Bu sistemdeki iktidarın sürdürülebilmesi için iyi niyet çerçevesinde ilişkilerin gerçekleşmesi ve iktidarın liyakat sahibi yöneticilerin elinde olması kaçınılmazdır. Ancak bu takdirde liberal demokrasinin sürdürülebilirliği söz konusu olabilir. Aksi halde, geleneksel demokrasi gibi liberal demokrasi sisteminin de zayıf tarafları olduğu ve başka güçlü örgütlenmeler ile evrilebileceği bir vakıadır. Bu nedenle de kulağa hoş gelen liberal demokrasinin karşısında tehlikeli başka sistemlerin ortaya çıkması ve var olduğu bir gerçektir.**

**Liyakat ve hukuk devleti ilkesinden sapmalar ve en önemlisi halk tarafından etkin bir biçimde demokrasi fikrinin benimsenmemesi, demokrasinin uygulanmasını tehlikeye sokan bir durumdur. Siyasi sistem olarak demokrasinin halk tarafından özümsemesinin sağlanması ile ancak süreklilik sağlanabilir. Demokrasi fikrini özümsememiş toplumlarda, temel kavramlar ve bu kavramların ifade ettiği yasal kuralların**

<sup>28</sup> **Dahl A.R** : a.g.e., 405 vd.; **Göze A**: a.g.e.,s. 137 vd ,s. 156 vd. 174 vd, belirtilen görüşlerde açıklanan çoğulculuk, demokrasinin evrilmesi ve yönetimlerdeki egemen güç kavramları ile ilgili açıklamalar için bkz.

uygulanmasında, bilgi eksikliği nedeni ile esasen demokratik esaslara dayalı bir sistemden bahis olunamaz. Birçok eleştiriye açık olan demokrasi yine de siyasal kültür eksikliğine rağmen bir bütün olarak ele alındığında diğer alternatiflerine göre en iyi olan sistemdir.<sup>29</sup>

Geleneksel demokrasinin liberallik kavramı ile, belli bir sınıfın elinde olan ve genelde elit kavramı ile nitelenenler tarafından yönetim erkinin kullanılması yerine, çoğulculuk esasının öne çıkarılarak, farklı siyasi, etnik, dini ve/veya sosyal grupların temsilcilerinin birlikte temsil sisteminde yer almasının sağlandığı bir yapı ortaya çıkarılarak oluşturulan sistem liberal demokrasi kulağa hoş gelmektedir. Bu söylem bağlamında, görünürde seçimler yine demokratik kurallara uygun olarak, herkese eşit hak ve imkanların, özgürlüklerin sağlanacağı ve geleneksel sistemde bir değişiklik olmadan yeni bir demokratik anlayış içinde, liberal demokrasi ilkeleri doğrultusunda toplumun istekleri olarak projelendirilmiş bir model ortaya çıkarılmıştır. Demokrasinin bu ad altındaki yeni versiyonu, toplumun tüm kesimlerine hak ve özgürlüklerin, eşitliğin, adaletin aynı oranda sağlanması ve toplumdaki dengesizliklerin giderilmesi için verilen sözlerin yarattığı umutlar ekseninde, özellikle de eğitim ve/veya ekonomik olarak geri kalmış kesimlerde yeni umut ışığı olan bir anlayış yaratılmaktadır. Bu ideanın geliştirilmesindeki asıl amaç yeni görüşü kullanarak iktidara gelmektir.

Aslında yaratılmış bu versiyondaki demokratik sistem, olması gereken niteliklerde bir yönetimin kâğıt üstünde çağrıştırılmasıdır. Toplumda farklı etnik kimliklerde olmanın yasaların muhtevası açısından olmasa da fiilen hissedilebilen ayrımcılığın ortadan kaldırılması, mutlu ve refah içinde bir geleceğin sağlanması asıldır. Sunulan sistemin gerçekten uygulanabilmesi, yönetim erkini kullananların nitelikleri ile yakından ilgilidir. Liyakat gerçek bir sistemin doğru işleyebilmesi için olmaz ise olmazdır. En iyi yasaların uygulanabilmesi ve sistemin işlemesi ancak liyakatli ve görev bilinci ile donanımlı kişilerin iktidarda olması ile mümkündür. Bu niteliklere sahip olmayanlarca devlet erkinin kullanılması arzu edilen sisteme erişmeyi mümkün kılmaz. Bu nedenle demokratik sistemin işleyebilmesi, ancak liyakat ve demokrasi bilinci ile kastedilen nitelikleri özümsemiş olanların devlet yönetim mekanizmasında yer alması ile mümkündür. Demokratik yönetimde elit kavramının doğma nedenini de bu şekilde açıklamak gerekir. Özgürlükçü, demokratik bir yapıya kavuşma hayali ve inancı ile, halk kendi kendini koruyabileceği, mevcudun dışında başkaca demokratik yasaların gerçekten yeni bir refah düzeni sağlayabileceği düşünülerek, demokratik esash, adil, rekabete dayalı seçimler ile sistem gerçekleştirilmek istenir. Bu sistemin uygulanmasında ilk zamanlarda sorunlar ortaya çıkmaya bile, giderek bir takım kolaylaştırılmış uygulamaların toplumun kuralsızlığa doğru kaymasına neden olması sonucu olumsuzluklar belirmeye başlar. Toplum bu sistemin olumsuzluklarından kendini koruma becerisine erişmeden, bölünmelere doğru gidilmesi ile karşı karşıya da kalılabilmektedir.

Serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu, herkesin sözleşme yapma özgürlüğü, çalışma özgürlüğü, iş kurma özgürlüğü ve devletin ekonomik kararları tek başına almadığı ve başka kurumların varlığını sürdürebildiği bir demokrasi uygulaması, liberal

---

<sup>29</sup> Dahl A.R: a.g.e., s. 103 vd.

demokrasinin görünen yüzü olarak belirginleşmektedir. Liberal demokraside, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, inanç özgürlüğü, medeni haklarda yeni düzenlemeler, azınlıkların korunması, özel mülkiyet gibi temel haklar ilk aşamada öne çıkarılmaktadır. Bunun için temel hakların korunması konusunda uzmanlaşmış bağımsız kurumlara yer verilen temelli bir yönetimden söz edilir. Kâğıt üzerinde, liberal demokrasinin merkezinde de birey yer almaktadır. Ancak gerek insanın ve gerekse devlet yönetim sistemlerinin giderek gelişen şartlara göre değişim göstermesi gerçeği göz ardı edilmeyeceği gibi, liberal demokraside de devletin yetkilerinin hiç değişmeyeceği şeklinde bir kaniya varmak ve tüm liberal demokrasi unsurlarının uygulanacağını düşünmek mümkün değildir.

Liberalizmin 17.yy. yüzyılda gelişmeye başladığı düşünülecek olursa, o dönemin siyasal düzeninin monarşik, oligarşik, krallıkların istibdadı ve halkın ezilmişliği üzerine kurulmuş olduğu bir vakiydir. Toplumda birçok farklı sınıfın bulunması ve hak ve özgürlüklerin halk için yaygın olmadığı dönemlerde, halkın yönetimde etkin olmasının önemini ortaya atan görüşler beğeni topladığı için liberallik gelişmeye başlamıştır. John Locke, bu açıdan öncü olarak, devlet kurumu ve halk ilişkisini toplum sözleşmesine dayandıranlardan biridir. Bu bağlamda özgür ve eşit insanlar, tarafından haklarının korunması için kurulmuş devletin gayesinin, ferdin özgürlüğünü sağlamak olduğu ve devletin zorunlu bir nedenle meydana geldiği, asıl gayenin ferdiyetçi, liberal ve demokratik esaslara dayanan bir yönetimin, doğanın özgür olarak yarattığı varlık, insan için olduğunu ifade etmiştir.

**John Locke** liberallik bağlamında insanlara özellikle de yönetim açısından doğal eşitlik prensibini de ileri sürmüş olmakla beraber, ileri sürdüğü doğal eşitliği de kendine göre açıklamış ve eşitliği mutlak olarak algılamadığını ifade etmiştir.<sup>30</sup> Özgürlük ve eşitliğin doğal yaşamın gereği olduğunu ve doğal yasaların varlığını üstün görmüştür. Ancak doğal yaşamın verdiği özgürlüğün başıboşluk demek olmadığını, insanların birbirlerinin canına, malına, özgürlüğüne saygı göstermesi gerektiğini ve bunu öğrenmeleri gerektiğini belirtmiştir. İnsanların iyi niyetli ve yardımlaşan korumacı ve zor kullanmayan akıl ve mantık kurallarına göre yaşayanlar olarak nitelemiştir. Doğal yaşam ve toplum yaşamı açısından sonuçta doğal yaşamın insan ve toplum için tehlikeli olduğunu bu nedenle herkesin uyacağı yasaların var olduğu bir düzene geçilmesinin<sup>31</sup> uygun olduğunu belirtmiştir. Montesquieu ve Jones Stuart Mill gibi filozoflar da modern siyaset bilimi kapsamında, temsili demokrasi ile liberalizmin birleştirildiği bir sistem olarak liberal demokrasiyi açıklamaya çalışmışlardır.<sup>32</sup> Robert Downey' in çokçulculuk kavramı da<sup>33</sup> bunu açıklamaktadır.

Liberalizm iddiasını ortaya koyanlar öncelikle devlet denilen kurumun yetkilerinin sınırlı olması gerektiğini ileri sürerek, liberal ekonomi ve toplumun özgürlüğüne önem vermek gerektiğini, bireyciliğin esas olduğu üzerinde görüşlerini birleştirmişlerdir. Toplumlarda tüm halka yayılan oy hakkının gerçekleşmesiyle, liberal demokrasi kavramının oluştuğu

<sup>30</sup> Ibid., s. 106 vd.

<sup>31</sup> Okandan R.G: a.g.e., s. 696 vd.; Akın İlhan: Kamu Hukuku, İstanbul 1990, s. 129 vd.

<sup>32</sup> Dahl A.R: a.g.e., s. 114 vd. Faydacılık açısından açıklamaları için bkz.

<sup>33</sup> Ibid., s. 357 vd. , 35 vd, Çokçulculuk, temsil ve ortak iyi kavramları ile ilgili açıklamalar için bkz.

söylenbilir. Liberalizm de bireylerin eşit hak ve imkanlara sahip olması ideası, halkın kararların alınmasındaki katılımı, devletin sahip olduğu yetkilerin sınırlı olması ve siyasi, sosyal, ekonomik konularda bireylerin etkin olması gibi prensipler, ileri sürülen nitelikler olarak özetlenebilir. Böylece devlet yetkilerinin, adalet ve güvenlik konusu ile sınırlı olduğu teorisi ortaya çıkmaktadır. Bireyselliğe önem verilmiş olması insan hakları açısından bir bakıma önemli görüştür. Bireyciliğin ve özgürlüğün varlığı ile ekonominin de bireylerin talep ve iradesi doğrultusunda gerçekleşeceği belirtildiğinden, devletin sınırlı bir devlet yapısında olması<sup>34</sup> şeklindeki açıklamanın gerçekliği tartışılabilir. Yönetim erkinin devredilmek suretiyle oluşturulan yapı ve gerekliliği açısından, uygulama prensipleri toplumsal tehlike yaratabilir mi? Devletin görevinin sadece bireylerin özgürlüğünü korumak olarak ele alınması toplumda düzenin sağlanması açısından yeterli olabilir mi? Ayrıca bu ideadaki bir devlet biçiminin uygulanabilmesi için acaba insanların kültürü, görgü, bilgi, davranış modelinin nasıl olması gereklidir? Toplum nüfusunun bu oluşum açısından bir önemi var mıdır? Bireyin önemli olduğu ve hiç kimsenin bireylerin iradesinin önüne geçemeyeceği fikrini ileri süren Tocqueville, müdahalenin despotizm olarak niteleneceği ve demokrasinin de liberal demokrasi olarak betimlenmesi fikrinde olarak, birçok konuda eleştiriye açık hale gelmişse, sistemin eleştirilecek yanları olduğu ortaya çıkabilmektedir. Tocqueville, demokrasi kavramını iki açıdan sorgulayarak liberalliği açıklamak istemiştir. Geleneksel demokrasinin amacının çağdaş toplumlarda sürdürülebilmesi ve eşitlik ve özgürlük kavramlarının toplumda yerleşebilmesi için doğuştan farklı olan kişilerin toplum içinde eşit duruma getirilmesinin ne dereceye kadar mümkün olacağı hususlarını incelemiştir. Bir toplumun demokrasiye erişip erişmediğinin eşitliğin varlığı ile ölçülebileceğini belirtmiştir. Özgürlüğün özellikle de kamu özgürlüğünün toplumun hoşuna giden kavramlar olduğunu, ancak özgürlüklerin toplumun bir kısmını sadece hoşnut edebileceğini, genellenmenin mümkün olmadığını eşitlik karşısında belirttilerinin, bir kısım halk için, refah ve durumun yükselmek için olduğu, diğer bir kısmı için ise, güçsüzlerin güçlülerin de kendi gibi güçsüz durumlarına düşmesini istemeleri gibi bir zihniyet yarattığını belirtmiştir.<sup>35</sup> Özetle liberalliğin getireceği özgürlüğün genellenemeyeceği görüşündedir.

Liberal demokrasi kavramı ve ideolojisi doktrinel açıdan anlatımı ile her konuda halkın katılımını desteklediği için ilk başlarda toplumu cezbeden niteliktedir. Liberal demokrasi ideasında bireyler ve haklar öne çıkmakta olduğundan, acaba bireysel hakların genişlemesi ve zaman içinde farklılaşması, geniş ölçekli toplumlar açısından nasıl değerlendirilebilir? Halkın siyasal düzende muhalefet etme hakkının olması, bireysel özgürlükler için yeterli midir? Demokrasi gereği seçim ile iş başına gelmiş yöneticilerin, görevlerinin sınırlı olması ve ferdiyetçi zihniyet ve kararların bireyler tarafından alınması sonucunda, konu uygulama aşamasına geldiğinde, işlerin yürümesi için kurumlara gereksinim olmayacak mıdır? Ayrıca demokratik sistemin kurumları bağlamında bile, kurumlar görevlerini yerine getirebilmek için, özellikle de geniş ölçekteki toplumlarda

<sup>34</sup> Liberal demokrasi ile ilgili görüşler için bkz. Pappas Takis: Populism and Liberal Democracy: A Comparative and Theoretical Analysis, Oxford University Press, 2019, s. 81 vd. Uygun Oktay, Devlet Teorisi İstanbul 2019 s. 204 vd.

<sup>35</sup> Akın İ: a.g.e.,s 187 vd.

farklı dil, farklı örf ve adetin olduğu, etnik kimliklerin bulunduğu düşünüldüğünde, ortaya çıkabilecek sorunların halli için, kararların uygulanmasını düzenleyecek etkin ve uzmanlaşmış çalışanlara gereksinim olduğu nasıl göz ardı edilebilir?<sup>36</sup>

Toplumlarda genelde ortak bir bilincin olmadığı düşünülürse, bu gibi durumlarda hangi bireyin özgür iradi talepleri özgürlük olarak esas alınacaktır ve bu ferdiyetçilik nasıl nitelenecektir? Bu bağlamda çeşitli açılardan değerlendirme yapıldığında öne çıkarılan nitelikler açısından, liberal demokrasi bir ideoloji olarak geliştirilmiştir. Kâğıt üstündeki sistemin aynen uygulamasının mümkün olabilmesi tartışma konusudur.

Liberal demokraside halkın, yönetimde alınan kararlarda etkin olması konusu zayıf bir uygulama olarak, geleneksel siyasi parti sistemi buna imkân vermemektedir. Günümüz siyasetinde seçilen partiler sırası ile merkez sağ veya sol partiler olarak el değiştirerek varlıklarını sürdürmektedirler. Bu açıdan bakıldığında halk egemenliğinin modası geçmiştir. Liberal demokraside ileri sürülen özgürlüklerin esasen demokrasi ile bağdaşmadığı ikisinin birbirine tezat teşkil ettiği de eleştiriler arasındadır.<sup>37</sup>

Halkın liberal demokratik sistem bağlamında inisiyatifinin halk oylaması halinde söz konusu olduğu, bu bağlamda da temsili demokrasideki yegâne inisiyatif halk oylaması olarak belirtilmektedir. Halk oylamasının halkın demokratik sistem ile yönetilmesi sonucu var olduğu düşünülürse, bu durumda tam anlamı ile liberal demokrasinin gerçekleştiği iddia olunabilir mi? Buna olumlu yanıt vermek kolay değildir. Halkın toplum hakkında kendi kararını verebilmesi birçok niteliği gerektirdiğinden negatif sonuçlar doğabileceğinin göz önüne alınması gerekir. Bu konu devleti yönetenlere verilen sorumluluğun ortadan kaldırılmasını da sağladığından, yönetenlerin yönetilenlere karşı görevlerinin ifasında temsil ilkesi çerçevesinde yürütülmesinin sonuçları nasıl değerlendirilecektir? Bu açıdan halk oylamasının liberal demokrasi açısından yararlı olmadığı ve siyasilerin sorumluluğunu kaldırdığı görüşü daha isabetlidir.<sup>38</sup>

Zira halk oylaması uygulanmasının hangi koşullarda yapıldığı çok önemli olduğu gibi, toplumun kültürel seviyesi ve demokrasiyi özümsemiş olup olmaması, oylamaya konu kararın niteliği hakkında toplumun yararına mı yoksa yönetenlerin yararına mı olduğu hususlarında da bilgi sahibi olup olmadığı önem arz eden konulardır. Oylama için sadece sandığa gitme özgürlüğü, halkın iktidarı ve halkın demokratik sistem içinde yönetilmekte olduğu şeklinde bir sonuca varmayı mümkün kılabilir mi?

Düşünmek ve istemek ile uygulamak farklı boyutlardadır. Devlet yönetiminde demokratik düzen açısından ileri sürülen görüşler bağlamında, liberal demokrasinin doktrinel açıdan açıklanan şekli ile uygulanmaması halinde sonucun ve etkisinin olumsuz olabileceğini açıklamak yanlış olmayacaktır.

<sup>36</sup> Demokrasi uygulamasına karşı eleştiriler açısından bakınız **Dahl A. R.** a.g.e., s.22 vd, 131 vd. bireysel özgürlüklerin nasıl olması gerektiği konusundaki açıklamalar.

<sup>37</sup> **Mouffe Chantal:** Sol Popülizm, İstanbul 2023, Çeviri Aybars Yanık, s. 29 vd.,26 vd., 75 vd.

<sup>38</sup> **Rosanvallon Pierre:** Popülizm Yüzyılı, Çev. Suat Başar Çağlan., İstanbul 2023: a.g.e., s.129 vd yapılmış açıklamalar için bkz.

Liberal kavramının cazibesiyle demokrasinin birlikte değerlendirilmesi gerçek ve ideal bir demokratik sistemin gerçekleşmesini mümkün kılacak nitelikte olmadığından esasen tüm bu cazip nitelikler ile örülmüş bir yönetim modeli tam anlamı ile devlet sistemlerinde gerçekleşmiş olduğu ileri sürülemeyecektir.

Bireysel özgürlüklerin, hukukun üstünlüğünün, çoğulculuğun ve halkın serbest seçimler yoluyla demokratik bir şekilde yönetime katılımının esas alındığı bir yönetim biçimi olarak tanımlanan liberal demokrasinin temel unsurlarının, bireysel hak ve özgürlükler, düşünce, ifade, basın, din, mülkiyet gibi temel hakların anayasal güvence altına alınması, devletin bireyleri yasalar önünde eşit kılması, keyfi yönetimin engellenmesi, farklı siyasi, etnik, dini ve sosyal grupların bir arada var olmasını ve temsil edilmesini sağlayan bir yapı içinde serbest seçimlerin düzenli, adil ve rekabete dayalı olarak yapılması, güçler ayrılığı yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirinden bağımsız olması, sivil toplumun güçlü olması, medya ve sendikalara sıcak bakılması olarak sayıldığı için, bu sayılanların tam anlamı ile ve liberal kavramı altında gerçekleşmesinin olasılığı çeşitli devlet sistemlerinin incelenmesi ve uygulamada meydana gelen aksaklıklar, sistemde meydana gelen çalkantılar değerlendirildiğinde sonucun çok olumlu olmadığını göstermektedir.

Liberal demokrasinin geleneksel demokrasiden farkını belirtmek gerekirse, halkın çoğunluk iradesini değil aynı zamanda azınlık haklarını ve bireysel özgürlükleri koruma üzerine kurulu olması yönüyle farklı tanımlanabilmektedir. Liberal demokrasiye çoğulculuk anlayışından ayrılan uygulamaları nedeni ile eleştiriler yapıldığı gibi, siyasi ve ekonomik gücün toplumda belirli bir grubun elinde toplanmasının söz konusu olabileceği ve bu sistemin, toplumda siyasi, sosyoekonomik eşitsizliklerin artmasına neden olabileceği eleştiriler bağlamındadır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde vaat edilen ve idea olarak topluma sunulan sistemin uygulamasından çıkan sorunlar geleneksel demokrasiden ve hatta daha katı kuralları ile sistemin yürütülmesinin söz konusu olabildiği gözden kaçırılmamalıdır.

Sonuç olarak, çağın dilinde olan liberal demokrasi kavramı ile açıklanan yönetim biçimi hem bireysel özgürlükleri koruması hem de halkın yönetime katılımını sağlamasıyla demokratik rejimin ideal formu olarak yaygınmış gibi düşünülse de, sonuçta ekonomik eşitsizlikler, temsil sorunları ve küresel kapitalizmin etkileri gibi yapısal sorunlarla karşı karşıya kalınması nedeni ile kağıt üzerindeki açıklamaların, uygulamada aynı sonuçları veremediğinin kabulü gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Liberal demokrasinin meydana getirdiği yanlış ve/veya eşitsizliklere neden olan uygulamalarının toplumda refah yerine çok yönlü sıkıntıların artmasına neden olduğu görülmektedir. Bu olumsuzluklar demokrasinin evrilmesine ve daha katı yöntemlerin uygulanmasının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Böylece liberal demokrasi sisteminden popülizm ve tiranlığa giden yol açılabilir.

## B. POPÜLİZM<sup>39</sup>

Geleneksel veya liberal demokrasinin kendi içinde iktidarların sebebiyet verdiği olumsuz uygulamalar nedeni ile diğer oluşumlar ortaya çıkabilmektedir. Toplumu içinde bulunduğu kaostan kurtarmak adına oluşturulan yeni bir kurtuluş yolu ile başka bir devlet yönetimine gelebilmek popülizm denilen bir düşünce yapısı ile ortaya çıkmıştır. Popülizm nedir? 21 yy. birçok siyasi figür ve yönetim biçimi popülist yönetimler olarak değerlendirilmektedir. Popülist aktörler genel olarak yönetim biçiminin liberal demokratik olarak betimlenen, yönetim ideasını kullanarak etkin duruma gelmiştir. Ancak liberal demokrasi söylemi ile iktidara gelinmiş olsa bile, popülizm ile ilgili olarak çok farklı tanımlara da yer verilmiş olması, popülizm ideasının tek bir uygulaması veya yöntemi olmadığını göstermektedir.

Popülizm kavramı çok kullanılmakta olsa da ne olduğuna dair kesin bir anlam vermek mümkün değildir, çünkü bu konuda kesin bir mutabakat yoktur. Bir hareket mi olduğu yoksa bir doktrin mi olduğu ne zaman ortaya çıktığı konuları ile zengin bir tartışma ve eleştirme konusudur.<sup>40</sup>

Tarihçesi açısından konuyu değerlendirmek gerekirse, Rusya'da 1870'lerde Rus Popülizmi olarak ortaya çıkmıştır. Devrimci Popülist Grubun varlığı ve daha sonra entelektüellerin popülist sosyalist olarak ortaya çıkan grubun varlığı ile sosyalist ve siyasi eylem kavramı içinde popülizm yaratılmıştır. Rusya'daki popülizm veya sosyalizm içindeki ideoloji savunucuları Avrupa veya Amerika'daki gibi köylü dünyasından oluşmamış, entelektüeller ve soyluların kendilerini halk ile bütünleştirerek oluşturdukları bir eylem olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Avrupa ve Amerika da ortaya çıkan popülizmden farklı bir grubun oluşturduğu popülizm gerçekleşmiştir.<sup>41</sup>

Avrupa'da III. Napoleon söylemleri de popülist söylemler olarak belirlenebilmektedir. Kendisini Halk-Kral olarak, halkın muhafızı ve hizmetkârı olarak lanse etmiştir. Halk mülk sahibi, hükümetleri ise maraba olarak tanımlamıştır. İkinci imparatorluk döneminde ise Napoleon, Des Idees Napoleoniennes adlı eserinde ortaya attığı, halkın iradesinin, güçlü hem de tam sorumluluk üstlenen bir kişide vücut bulmadıkça, halk egemenliğinin tamamlanmamış olacağı yönündeki görüşlerini sürekli yinelemiştir. İmparatorun insan değil halk olduğu sloganı da çok olağanüstü olmuştur. 1793 ten 1848 de Cumhurbaşkanlığına kadar olan dönemlerde çeşitli reform paketleri gerçekleştirmiş olup taraftarları ile iktidara gelme kuramı bağlamında ideolojilerini, aziz halk diye çerçeveleyip, karşılarındaki grup için üçlü bir yöntem uygulamasını öngörmüşlerdir. **Birincisi** halkın kendini ifade ettiği kurum olarak plebisit yapmayı özümsetmek, **ikincisi**

<sup>39</sup> **Mudde Cas:** Kaltswasser Cristobal Rovira, Populism: Kısa Bir Giriş, Ankara 2019, s., 11 vd; **Uslu Cennet:** Bir İdeoloji olarak Popülizm, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2021,s.217-230.

<sup>40</sup> **Rosanvallon P:** a.g.e.,s., 127 vd.166.; **Kazancı Metin:** Althusser, İdeoloji ve İletişimin Dayanılmaz Ağırlığı, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,dergipark.

org.tr/tr/download /article-file/36224. Makale İdeoloji ve İletişim konularının doktrinel açıdan çeşitli filozof ve sosyologlar ve toplum bilimcileri tarafından yayımlanmış çalışmaların değerlendirilerek yapılmış ve Türk toplumu açısından da konunun ele alındığı objektif ve bilimsel bir çalışma olarak varılmış sonuçlar açısından popülizmin değerlendirilmesinde önemli bilgileri içermektedir.

<sup>41</sup> **Rosanvallon P:** a.g.e.,s.14 vd, 189 vd.

**halkın bir şef ile vücut bulması felsefesinin kurtuluş olduğuna inandırmak, üçüncüsü aracı kurumların ortadan kaldırılmasını ki bu halk ile iktidarın yüz yüze gelmesinin daha yararlı olduğu belirtilerek, kontrol ve kurallardan kaçmayı mümkün kılan bir yöntemi halk iktidarı olarak anlatmak olmuştur. Böylece halk ile hükümdar arasında başka hiçbir kurum olmamasını, yönetimin esasen halk ve hükümdara ait olması fikrinden hareket ile savunmuştur. Bu arada yönetme iradesinin özgür olabilmesi için de basın özgürlüğü, siyasi özgürlükler ve kamusal özgürlüklerin de olmaması gerektiği popülist ideanın vazgeçilmez prensipleri olarak uygulanmıştır.** <sup>42</sup>

**Amerika açısından popülizm aşağıdan gelen bir hareket olarak gelişmiştir. Amerika’da popülist hareketin oluşmasında Rusya’ daki popülist hareketten haberleri olmadan 1890’larda başlayan bir hareket ile işçi ittifakı kurulması sonucu gelişmiş olan popülist hareket, yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve ağır borç yükleri nedenleri ve doğa şartlarındaki olumsuzluklar, tarım sektöründe çalışanların ağır şartların sebep olduğu başkaldırma hareketleri ile bankalarla mücadele edilmesi, tarım tekelleri ile mücadele ve nakliye konusundaki ihtilaflar gibi toplum ekonomisi üzerinde etkili konular, Amerikan Sendikacılığın öne çıkmasına ve sonuçta üçüncü bir parti Popülist Parti kurulması ile popülizm gündeme girmiştir. Amerika’da farklı etnik kimlikler ve Güney Kuzey arasındaki farklılıklar, ekonomik açıdan sorunların yaşandığı bir ülke olarak, geniş anlamda özgürlük temelli talepler, genelde elit <sup>43</sup> diye nitelendireceğimiz güçlülerin varlığı, mülk sahiplerinin hakları, cepheleşmenin sebepleri olarak popülistlerin gündeme girmesini mümkün kılmıştır. Ancak popülistlerin ekonomik olarak ileri sürdükleri tezlerinin geçerli olamayışı ve en önemlisi popülizm taraftarları veya partisinin ulusallaşamamış olması Amerikan popülizminin kısa ömürlü olmasına neden olmuştur.** <sup>44</sup>

**Bu olaylar popülizmin çok yeni bir kavram olarak ortaya çıkmadığını gösteren örneklerdir. Daha birçok ülkede farklı rejimlerin olduğu sistemler içinde de popülist uygulamalar gerçekleşmiştir. Sağ ve sol popülizm olarak nitelenen uygulamalar sağ ve sol düşünce taraftarları içinde de popülist hareketler gerçekleşmiştir.** <sup>45</sup> **Ancak belirtmek gerekir ki, sağ ve sol düşünce sistemindeki nitelikler, popülizmin esas unsuru olan ve sistemin işleyebilmesi açısından Halk Kavramına verilen önem sağ ve sol ideolojiyi ikinci plana itmiştir.** <sup>46</sup>

**Popülizmin ne olduğunun nitelenmesi bağlamında, çoğu düşünür bunun son on yıllarda, ideoloji ve/veya bir dünya görüşü olarak algılanabileceğini belirtmiştir.** <sup>47</sup> **Popülizm ile ilgili en güncel yaklaşımlar, bu kavramın belirli bir tipteki liderin kendisini takip eden kişilerin doğrudan desteğini alarak yönetimi sürdürmeye yönelik siyasi bir strateji**

<sup>42</sup> Ibid. ,s.,73-84.

<sup>43</sup> Uygun O: a.g.e., s. 390 vd. Elit kavramı ile ilgili bilgiler için bkz.

<sup>44</sup> Rosenvallon P:a.g.e., 193 vd.

<sup>45</sup> Mouffe C: a.g.e., s.,106, 110 vd

<sup>46</sup> Rosenvallon P:a.g.e., s.,37 vd.60 vd, Fransa ve İtalya’daki popülizm hareketlerinin açıklaması için yapılmış açıklamalara bkz.

<sup>47</sup> Mudde C: a.g.e., s.,16 vd

oluşturması olarak Latin Amerikalı toplumlar da görülmektedir.<sup>48</sup> Bu açıdan bakıldığında gücü tek elde tutarak kitleler ile doğrudan bağlantı kuran karizmatik liderin yükselişi ile bağlı bir sistem söz konusu olmaktadır. Karizmatik liderin yok olması ile sistemin yürüyebilmesi için ve onun yerini alabilmek, çatışmalı bir süreçten geçmek demek olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda popülizmin medyanın ilgisini ve halkın desteğini almak için acemice yapılan ve profesyonel olmayan siyasi bir davranış olarak da tanımlanmıştır.<sup>49</sup>

Genel kabul gören nitelik bağlamında, popülizm güçlü ve karizmatik bir liderin varlığını gerektirmekte, bu liderin kitlelerle doğrudan temasını sürdürecektir güce sahip olması ve bu gücü muhafaza etmesinin sistemin sürekliliği açısından zorunlu olduğu ve böylesi bir durum dışında da, popülizmin varlığını sürdürebilmesi için tek bir karizmatik lider olmadan bir grubun da popülizmi şekillenebileceği belirtilmektedir. Siyasi partiler de kitlelerin kendi ideolojileri çerçevesinde örgütlenmesini sağlayarak popülist stratejiyi geliştirebilmektedirler. Popülist hareketin, geniş kapsamlı ve çeşitli bireylerin belirli bir konu üzerinde farkındalık yaratmak için mücadele etmesi konusunda yönlendirmesi ile oluşturulan hareket seferberlik kavramı ile nitelendirilmiştir.<sup>50</sup>

Popülist liderlere bakıldığında, bu liderlerin toplumda olağan kabul edilen bazı kodların dışına çıktığı görülmektedir. Bu liderlerde farklı kıyafet ve dış görünüşler, farklı bir dil kullanımı ile daha yeni ve “cesur” izlenim oluşturmaya çalışılmaktadır. Bu görüntüyle liderler “elit” topluluğa karşı halkın yanında olduğu mesajını vermeye odaklı çalışırlar.<sup>51</sup> Kendilerinin (gerçekte durum böyle olmasa da) elitlerin karşısında yetişen ve dışlanan bir gruba mensup oldukları savı ile hareket ederler.<sup>52</sup>

Popülizm söz konusu olduğunda bütün halkı eşit olarak tüm olanaklar açısından kapsayacağı aslında hiçbir zaman söz konusu olamayacaktır. Ayrıca altını çizerek belirtmek gerekirse, böyle bir uygulama hiç mümkün değildir. Popülist yönetimler kendi belirli seçmen kitlesine ve kendi taraftarlarına seslenecek şekilde sadece bir ağ kurarlar.<sup>53</sup> Esasen tüm toplumu esas alarak oluşturmaya çalıştıkları yeni demokrasi siyasetini toplumda elit olarak tanımlayacağımız kitleye uygulayabilme şansı da çok düşüktür.

Zira akıl bilim ekseninde eğitim görmüş ve dünya siyaseti, uluslararası tarih ve yaşamakta oldukları ülkelerinin sosyal, siyasi, ekonomik geçmişi ile ilgili bilgilere sahip olan, başka deyişle de gerek genel ve gerekse kendi mesleklerinde üstün liyakat sahiplerini etkilemek çok zordur. Buna bir de sağlam karakter ve dürüstlük ilkelerini, ülkesinin menfaatini kendi menfaatinden üstün görebilme niteliklerini de eklediğimizde, gerçekten

<sup>48</sup> **Weyland Kurt**: The Populist Threat to Democracy, Democracy’s Resilience to Populism’s Threat: Countering Global Alarmism, Cambridge University Press, 2024, s.2 vd.

<sup>49</sup> **Mudde C**: a.g.e.,s, 14 vd.

<sup>50</sup> Ibid., s.57 vd.

<sup>51</sup> Ibid., s.15.

<sup>52</sup> **Mudde Cas – Rovira Kaltwasser Cristóbal**: Populism and Democracy, The Road Ahead, PS: Political Science & Politics, cilt 58, sayı 2, 2025, s. 96 vd.

<sup>53</sup> **Tersek Andraz**: A Populist Monster and Future of Constitutional Democracy, Open Political Science, cilt 4, 2021, s. 87 vd.

elitler diye nitelenecek gurubun popülizm söylemlerinden etkilenmesi hiç mümkün değildir.

Tekrar Popülizmin çeşitli görünümüne dönersek, çok farklı versiyonlarda kendini göstermekte olup, ortaya konulmak istenen asıl hedef sonucunda siyasette oluşacak gerçek yüzün toplum tarafından nasıl algılanacağına dair bir çerçeve çizme amacı güdülmektedir. Bu kapsamda popülist bir yönetim, toplum içinde çifte kamp kurmaya yönelerek, bir yanda desteklenmesi gereken “halk” gösterilirken diğer yanda da karşı çıkılması gereken ve yolsuz olarak nitelendirilen “elit” kesim hedef olarak belirlenir. Bu bağlamda popülizmin dayanağının üç temel unsuru olduğu söylenebilir. Bunlar halk, elitler ve genel toplumsal iradedir.<sup>54</sup> Bununla birlikte popülizmin karşısında durduğu bir kavram da çoğulculuktur.<sup>55</sup>

Popülizmin ideası, halkın genel iradesini gerçek olmayan vaatler ile ele geçirerek gerçekleştirilen bir durumdur. Daha açık ifade ile popülizm, mevcut statükonun, demokrasinin iyi işlemediğinin öne çıkarılarak ve devleti yönetenlerin de devleti ve kurumlarını doğru yönetemedikleri, insan haklarına riayet etmedikleri, halkın refahının sağlanamadığı, söylemleri ile kendilerinin tüm bunları düzeltecekleri ve statükoyu değiştirebilecekleri inancını, topluma yayarak elde edilen bir güç olarak tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında halkta egemenlik ilkesini pekiştirmek bağlamında popülizmin demokratikleşme yönünde sanki olumlu bir etkisinin olduğu düşünülebilir olsa da olay, sonuçları itibari ile bu kadar basit değildir. Zira popülizmin merkezinde yer alan toplumsal irade kavramı otoriter rejimlere kapı açabilecek niteliktedir. Popülizmin özünde farklı fikirlere hiç yer yoktur ve homojen bir genel irade yaratmak, bunun da sistemli bir şekilde gerçekleştirilmesi istenir.

Bu nitelikleri barındıran popülizmi belirli bir ideoloji ile sınırlayabilmek bu nedenle mümkün değildir. Popülist aktörler sağ ya da sol eğilimlerde olabileceği gibi, muhafazakâr veya yenilikçi de olabilirler ve önemli olan husus bu aktörlerin dünyanın her bölgesinde siyasette bir biçimde etkin konumda olabilmeleridir.<sup>56</sup>

Popülist hareketin karizmatik bir lider öncülüğünde olması halinde, bir siyasi parti örgütlenmesi ve kampanyasından büyük ölçüde bağımsız olarak hareket eden ve kişisel özellikleriyle ön plana çıkan bir lider söz konusudur. Bu lider doğrudan destekçileri ile bağlantılı olup, siyasi iktidarını bu desteğe bağlı olarak sağlamaktadır. Bu durumda liderin bağlı olduğu siyasi örgütlenme arka planda kalan bir perde görünümündedir. Birçok doğu ülkesinde bu şekilde popülist hareketler başarılı olmuştur. Nitekim Güney Kore ve Tayvan başkanlık sistemine dayalı gelişen demokrasilerin olduğu zayıf siyasi parti örgütlenmesine sahip ülkeler, bu popülist hareketlerin başarılarının gözlemlenebildiği iyi örneklerdir.<sup>57</sup>

<sup>54</sup> Ibid., s. 9 vd.

<sup>55</sup> Müller, Jan-Werner: Popülizm Nedir? (O. Yıldız, Çev.) İstanbul, 2027, s.15.

<sup>56</sup> Tersek A: a.g.e., s., 21 vd.

<sup>57</sup> Ibid., s. 44.

Popülist hareketler toplumsal hareketler neticesinde de gelişebilmektedir. Bu eylemler sırasında ortak hareket eden bir kimlik mutlaka söz konusudur. Bu ortak kimlik belirlenirken de karşıt bir orta grup yaratılmaktadır. Görüleceği gibi danışıklı bir sosyal hareketler bütünü ile karşıt gruplar yaratılarak, demokrasinin ayrılmaz unsurlarından birisi olan sosyal hareketler kullanılarak bu oluşum gerçekleştirilir. Bu da popülizmin bir araç olarak kullanılmasıdır. Bu tür popülist sosyal hareket olarak nitelenebilecek olan hareketlerin merkezinde genel olarak bir lider vardır. <sup>58</sup> Hareketin başında bulunan bu karizmatik lider olmaksızın hareket hedefine esasen ulaşamamaktadır.

Bu unsurların yanında bir de popülist sosyal hareketlerin temelinde, ortak ve oldukça yaygın öfke eylemlerinin de düzenlenmesi gerekmektedir. <sup>59</sup> Popülist sosyal proje uygulanmasındaki fiiller, kolektif bir kimliğin de ön plana çıkması amaçlıdır. Sosyal kimlik çok çeşitli niteliklerde yaratılabilir. Yeni bir sosyal kimlik ile ortaya çıkarılan gruplar bazen çok öfkeli görüntüde, bir başka gün aynı grup başka bir nitelikteki karakter görüntüsü ile görev alabilmektedir. Başka deyişle giydirilen karakterler tiyatral nitelikte hazırlanmaktadır. Bu farklı niteliklerde olan toplumun ikna edilmesinde toplumun farklılıkları esas alınarak, onların görüşlerine, inançlarına hitap eden oyunlar görevliler tarafından kurgulanmaktadır. Bunlardan beklenen (provokatörler diye de tanımlayabiliriz) toplumda çeşitli fraksiyonlar ile popülizmin yaratılmasına vesile olmak için gerçekleşmesi kurgulanan fiiller, çeşitli söylemler ile hedef olarak yaratılmış karşıt gruba karşı bir öfke salgını şeklinde yansıtılarak, korku salmak, ve bu öfkenin de karizmatik lider marifeti ile sonlandırılacağına toplumu ikna etmektir.

Siyasi parti örgütlenmeleri ile de popülizm hedeflerine hizmet edilebilmektedir. Popülist eylemlerin amacında iktidarın kendi taraftarlarına ait çekirdek grupta yer alan temsilcilerin de bulunması önemlidir. Hedef mevcut düzeni popülist eylemler ile değiştirmek isteyen partilerin iktidara gelmesi veya iktidarı sürdürmek için, popülizmi bir araç olarak kullanmalarındır. <sup>60</sup> Partilerin demokratik tüzükleri olsa da bu partilerin genelde iktidar yapısı oldukça merkezidir ve parti lideri her zaman oldukça güçlü bir konumda liderliğe soyunmuş kişidir veya bir gruptur. Fransa'da özellikle Marine Le Pen önderliğinde tekrar güç kazanan National Front siyasi partisi bu anlamda popülist hareket merkezli olarak siyasi partilere örnek gösterilebilir. Benzer şekilde Macaristan'da Fidesz ve Polonya'da PIS (aşırı sağ hukuk ve adalet partisi) Orta ve Doğu Avrupa'da gittikçe otokratik bir yapıya bürünmüş popülist siyasi hareketlere örnek teşkil edebilir. <sup>61</sup>

Bu resimden sonra popülizmin bir ideoloji mi yoksa başka bir hareket mi olduğu nasıl değerlendirilebilir? İdeoloji olarak nitelemek için ideoloji nedir kısaca buna değinmek gerekir. Ancak bu kavramın tartışmalı olduğunu da peşinen belirtmek gerekmektedir. İdeoloji tanımı toplumlarda yönetim erki açısından bölünmelere sebebiyet veren

<sup>58</sup> Ibid., s.21-47 vd.

<sup>59</sup> **Aslanidis Paris**: Populism and Social Movements, The Oxford Handbook of Populism (ed. CRİSTOBAL Rovira Kaltwasser, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, Pierre Ostiguy) Oxford University Press, 2017. S. 395 vd.; **Moffitt Benjamin**: Popülizmin Küresel Yükselişi, İstanbul 1922, Çeviren Onur Özgür, s. 66 vd.

<sup>60</sup> **Mudde C**: a.g.e., s. 51 vd.

<sup>61</sup> **Peeters Rik – Bátorfy Attila**: Forging, Bending, and Breaking: Enacting the Illiberal Playbook in Hungary and Poland, Perspectives on Politics, cilt 21, sayı 1, 2023, s. 87 vd.

sistemlerin oluşmasında özellikle de ekonomik dengesizliklerin sebep olduğu toplumlardaki kırılmaların karşısında ortaya çıkan görüş ve fiillerin açıklanabilmesinde yapılan tanım ve çalışmalarda, Karl Marks'ın adı ve eserleri çoğunlukla geçmektedir. Buna göre, Karl Marks'ı egemen sınıfın çıkarlarını meşrulaştıran ve sanki bunların çıkarlarının tüm toplumun çıkarlarıymış gibi sunulmasını, mevcut düzenin sorgulanması gerektirdiğini ve bunun için de sınıfsal bir mücadelenin aracı olarak ideolojinin, değişimi sağlamaya yönelik olduğu şeklinde anlamak mümkünse de,<sup>62</sup> ideolojinin bireylerde oluşmasına sonunda karşı çıkarak ekonomik gelişmeyi mümkün kılmak için burjuva ideolojisinin yıkılmasının komünist bir devrimin öncülüğü ile gerçekleşebileceğini açıklamıştır. Bu bağlamda Karl Marks ekseninde günümüz popülist hareketlerin açıklanması için ideoloji kavramını değerlendirmek imkânı olmadığını ve eksik kalacağını görmekteyiz. Bu nedenle üretim ilişkilerini ekonomik sistemi egemen sınıf diye vasıflandıran sınıfı yok ederek, halkı geliştirmeye yönelik bir ideoloji perspektifinde konuya odaklanmak yerine günümüz toplumlarındaki fiiller açısından ideoloji tanımı üzerinde durmak daha yararlı olacaktır. <sup>63</sup> Popülizmin felsefi ve/veya sosyolojik açıdan niteliğinin saptanmasında ideoloji kavramı eksenindeki açıklamaların değerlendirilmesi popülizmin sistemler içinde oturtulacağı yerin belirlenmesinin daha kolay olacağını varsaymaktayız.

Ancak belirtelim ki, nasıl popülizme kesin ve tek bir tanım vermek mümkün değilse, ideoloji için de tek bir tanım yapmanın çok zor olduğunu belirterek her iki kavramın metotlarının yakınlığı nedeni ile, doktrinde yer almış açıklamaları değerlendirelim.

İdeolojinin, bireylerde oluşturulan bir düşünce sistemi olduğu konusunda ortak bir kanı bulunduğu söylenebilir. İdeoloji, düşünce olarak birey veya grupların dünyayı, yaşadıkları ülke şartlarını, toplumsal, siyasi, ekonomik, dini vs. gibi konular bağlamında düşünce ile şekillendirme yapılmasıdır. Düşünce ile toplumsal hareketler ve istekler bir yöntem içinde fiiliyata geçirilmek amacı ile sistem oluşturmaktır. İnsanların çok farklı düşünceler ürettiği gerçeği karşısında birçok ideoloji ortaya çıkmaktadır. Popülist ideoloji temel kavramlar ile ilişkilendirilmiş gibi görünmekte ise de tutarlı bir ideolojik gelenekten ziyade gerçek dünyada farklı zaman ve mekanlarda çeşitli ideolojilerle birlikte ortaya çıktığı için fikirler kümesi olduğu<sup>64</sup>, veya bir amaca ulaşmak için ideolojik düşünce ile oluşturulan normlar bütünü olarak da betimlenebilir.

Düşünce sistemi ile oluşturulmuş ideoloji, kuralları olan ve uygulanmasında sürekliliğin esas alındığı bir sistemi açıklar. Popülizmde ise bir amaca ulaşmak için her türlü yolun kullanıldığı hareketlilik vardır. Amaç tektir, ancak amaca ulaşmak için popülizmde çeşitli boyutta düşünce sistemi ile gerçekleştirilen kuralsızlık, mevcut düzene aykırı fiil ve

<sup>62</sup> **Kazancı M:** a.g.m., s.58 vd. Karl Marks ideolojinin ekonomik temelli olduğu açıklanmıştır.

<sup>63</sup> Felsefi boyutta ideoloji ile ilgili farklı teorilerin incelendiği kısa öz eserler açısından Bkz: **Subaşı Tunç Selda:** Marx'ta İdeoloji Eleştirisi ve Kavramın Farklılaşan Görünümlerin, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Haz. 2018 Cilt 20 Sayı 1, s. 147-264; **Oçak Zehra:** İdeoloji Kavramına Marksist ve Post Marksist Yaklaşımlar, Karl Marks, Antonio Gramsci ve Louis Althusser, Adnan Menderes Üniversitesi Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergisi, dergipark.org.tr/tr/pub/dorduncukuvvet/issue/40709/480148.,2018,cilt 1 Sayı 2, s. 58 ve 4- 6 vd.

<sup>64</sup> **Mudde C:** a.g.e., s.17 vd.

davranışların sebep olduğu, toplumun nefret içeren söylemlerin esiri olarak bölünmesi ve karşıt gruplar yaratılması vardır. Ayrıca bu ideolojiler bağlamında sol ve sağ fraksiyonlara göre de popülizm kuralları ve uygulaması gerçekleştirilebilmektedir.

İdeoloji nedir ve tek bir bilimsel tanımı var mıdır diye incelediğimizde ne yazık ki düşünürlerin farklı ekonomik, sosyal, tinsel ve tinsel çerçevede ideolojiyi farklı farklı açıkladıkları görülmektedir.<sup>65</sup> Ancak bu değerlendirmelerin hepsi toplumu olması gereken seviyede bir hayat yaşaması ve egemen sınıf ile halk arasındaki çatışmalar bağlamında incelemiştir. İdeoloji sadece ekonomik değil, sosyal, nitelikli ve insan ilişkileri bağlamında etkin bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

Birçok unsuru olan popülizmin ideoloji olduğu sonucu da çıkarılabilmektedir. Örneğin, Althusser, ideolojiyi toplumsal formasyonla birlikte var olan, her şeyi etkileyen önemli bir yapı ve güç olarak betimlemiştir. İdeolojinin yayılmasında kullanılan aygıtların farklı olabildiğini, devlete ait olabildiği gibi, devlet dışı güçler ile de kullanılabileceğini, devlette hem baskıcı ve hem de ideolojik aygıtlarının olabileceğini ve bunlar arasında bir sınır olmadığını belirtmiştir. Ancak düşünürün hiçbir eserinde ideoloji tanımı bulunmamaktadır. İdeolojinin ana oluşturucu öğeleri ile ilgili tanımlamalar yapmıştır. Ona göre ideoloji gerçekliğin bir temsili olmayıp, bireylerin ilişkilerinin düşsel olarak gerçekleşmesinin hayalidir.

Ayrıca ideolojinin tarihi olmadığını da belirten Althusser<sup>66</sup> kendine özgü olarak toplum formasyonu ve sınıf mücadelesi tarihi içinde gerçekleşen bu olgunun tarihinin olmadığını belirtmesi gerçekten de, ideolojiyi popülizm ekseninde değerlendirdiğimizde popülist kavramının açılımının birçok gerçekleşmiş tarihi olaylar açısından kullanılmasının mümkün olduğunu görmek, Althusser'in ideolojinin tarihi olmadığı şeklindeki açıklamasının yerinde olduğu görüşüne varılmıştır. Althusser ideolojinin bireyleri özne olarak nitelediğini, her ideolojinin öznelere üzerine kurulduğunu, ideolojinin özne aracılığı ile belirginleştiğini belirtmiştir. İdeolojinin sürdürülebilmesinde öznenin sürekli gündeme çıkarılması ve ona biçilen niteliğin adlandırılması üzerinde de durmuş ve bireyin kendisine yapılmış bu adlandırma ile özne olmanın oluşturduğu sınırlar içinde kendisinden beklenen toplumsal rolü oynamaya odaklandırmıştır. Bu rolde ideolojiyi taşıma vardır, bu taşıyıcılar basit bireyler ve karşı gelmeyi öğrenmesi olanaksız kölelerdir. Toplumsal rolü oynayan her çağırılıştaki kendinden beklenen toplumsal rolün aktörü olarak sistemi ileriye doğru taşıyan bir açıdan köleler veya oyuncularlardır. Bu oluşumun başka deyişle görevin gerçekleşmesinde madde ile bilincin iç içe girmiş olduğu belirtirmiştir. Bu görevde olanlar aslında mevcut düzendeki egemen unsur yerine başka egemen unsurların boyunduruğu altına başka bir düzenin hayali ile girmektedirler. İdeolojinin oluşumunun tamamen maddi olduğunu, bu maddiliğin, ideolojik çabanın toplumu etkileyen maddi yapılar ile gerçekleştiğini, maddi ilişkilerin maddi sonuçlar doğurduğunu, ideolojinin varoluşunu maddi, ancak ideolojinin maddi olmadığı ama madde ile birlikte olduğunu belirtirmiştir. Özne, ideolojik eylemde ideolojinin kurallarını,

<sup>65</sup> Moffit B: a.g.e., s.,38 vd.

<sup>66</sup> Kazancı M: a.g.m.,s.,55 vd.

birlik ve beraberlik konusundaki ritüel, usul gibi sistemi kabul etmiş olandır. İdeoloji yönetsel bir dokunun içindedir, bir sonraki ideolojik oluşum burada belirlenir, ancak oluşum bir öncekinin aynısı olmayacaktır. Althusser ideolojiyi ekonomiye indirgememiştir. Bu nedenle de Mark ile görüş farkları vardır Althusser ideolojinin medyanın dahil olduğu sivil toplum kurumları tarafından üretilen eylemler ile somut hale geldiğini ve bu somut hale gelen eylemlerin ideoloji ile arasındaki ilişkinin nasıl olacağının da çıkar sahiplerinin amaçları doğrultusunda şekillendiği görüşündedir.<sup>67</sup> Althusser, Gramsci'yi önemli bir öncü olarak görmekle beraber toplumdan edindiği sezgilerini sistemleştiremediğini de belirterek, bir sistem olan ideolojinin zaman ve mekan bakımından birbirine bağlayan harç olduğunu, ideolojinin toplumsal formasyonun üçüncü katmanı olarak ve sistemin fiziki, anlık gereksinimini karşıladığını, siyasal pratikte de bu statükonun gözetildiğini, sistemde bir dönemden öteki döneme geçmede ve sistemin sürekliliğinin sağlanmasında ek bir yapılanmaya gerek olması nedeni ile bu oluşumun ideolojik yapı ve çaba içinde gerçekleşebildiğinin belirtilmiş olması açısından önemli düşünceleri olduğu,<sup>68</sup> hususlarındaki açıklamaları, esasen sosyolog ve filozofların ideoloji kavramı ile açıklamaya çalıştıkları ve konuyu sosyal boyutu açısından değerlendirdikleri vakit, popülizm olarak demokrasinin evrilmesinde önemli bir sistem olarak ortaya çıkan fiillerin, ideoloji kavramı ile açıklamasının yapılabileceğinin uygun olduğunu düşündürmektedir.

Bu bağlamda popülizm kavramının ideoloji olduğu konusuna nokta koymadan, ideoloji açılımı ile çok yakın benzerliklerinin ve fiillerin bulunması nedeni ile popülizm bir ideolojidir diye açıklanabilirse de, bu konuda birçok görüş ve çalışma olduğu için farklılıkların olduğunu da belirterek popülizmin ideoloji olabileceğini ancak güçlü ve zayıf ideoloji olarak ideolojilerin yorumlanmasında popülizmin hangi gruba girdiğinin belirlenemeyeceği de belirtildiğinden<sup>69</sup> bu konuda bir değerlendirme yapamayacağız.

Sebeup olarak açıklamak gerekirse, popülist düşüncenin fiiliyata geçmesi ve bir süre iktidar olmayı mümkün kılması halinde güçsüz zayıf bir ideoloji grubuna sokmak mümkün olmayacaktır. Şayet popülizm ideasının gerçekleştirilmesi için çalışmalar yapılmış ancak iktidar olmak mümkün olmamış ise bunun zayıf olduğu şeklinde yorumlanacağından, konu hakkında kesin bir sonuç çıkarmak bizce mümkün değildir.

Popülizmin nasıl ortaya çıkabildiğini kısaca ortaya koyduktan sonra popülizm ve demokrasi arasındaki ilişkinin incelenmesi de gerekmektedir. Bu iki kavram arasındaki ilişki yoğun tartışmalar konusudur. İncelenmesi gereken çok boyutlu konular vardır. Popülizmin gerçekte, demokraside meydana gelen olumsuz kaymaların yok edilmesi ve demokratikleşmeyi sağlayabilecek bir yöntem midir diye sonuca bakmak gerekir. Veya popülizm demokrasiye karşı bir tehdit midir? Demokrasi kelimesinin kökeninde insanların kendi kendilerini yönetebilmeleri fikri olduğuna göre ve demokratik rejimde

<sup>67</sup> **Kazancı M:** a.g.m., s 60 vd. da yapılmış tüm açıklamalar ideoloji kavramının popülizmin niteliği ile uyumlu olduğunu belirtmektedir. İdeoloji için betimlenen fiiller aynen popülizmin uygulamasındaki örneklerle uyumaktadır.

<sup>68</sup> **Ibid.,** s. 68 vd.; **Moffit B:** a.g.e., s. 38 vd.

<sup>69</sup> **Ibid.,** s. 40 vd.

**halkın şiddet içinde, çatışma ile yöneticileri, kural koruyucuları değiştirmek yerine, çoğunluğun seçtiği kişilerce yönetilmeyi tercih etmeleri en doğru yol olduğuna göre, popülizmi nasıl yorumlamak gerekecektir? Günümüz koşullarında popülizm açısından değerlendirilmesi gereken çok önemli bir husus da demokrasiden bahsedildiğinde aslında bahsedilen kavramın Liberal Demokrasi mi olup olmadığıdır.**

**Halk egemenliği olarak biçimlenen demokrasideki egemenlik kavramı üzerinde durarak popülizmin bu konudaki ideasının ne olduğunu saptamak gerekir. Popülizm ideasında halktan ne anlaşılmaktadır? Popülizmin ideolojisinde, halk kurallara uyan, dürüst, aza kanaat eden, itiraz etmeyen ve saf bir topluluk olarak görülür. Buna mukabil, bunların karşısında bu sistemin işlemesi için en gerekli olan karşıt grup oluşturulmasıdır. Hatta oluşturulan bu karşıt gruba düşman gözüyle bakılması özellikle sonuca ulaşmak için zorunludur. Bu düşman grup toplumun elit veya seçkinleri olarak nitelenen grup olup böyle bir düşünce yaratılarak halkın öteki ve düşman gözü ile bakılan ekonomik ve kültürel açıdan gelişmiş grubu oluşturanlar hedef alınır. Bu yaratılan karşıt ve düşman gözüyle bakılacak grup için uygun görülen nitelikler, çıkarıcı, açgözlü, konfora ve lükse düşkün, yozlaşmış insanlar oldukları, hatta dini değerlere aykırı yaşayan insanlar olduğu imajı her türlü yöntem ve proje ile yaratılır. Popülist düşüncede seçkinler veya elit olarak nitelenenler, artık halktan ayrı ve birbirlerine düşman ve yabancı olarak aynı toplumda yaşayan gruplar haline getirilmiştir. Böylece popülizm toplumda iki karşıt grup temelli bir ince merkezli ( thin-centered) ideoloji olarak tanımlanmaktadır.<sup>70</sup> Popülist ideoloji taraftarları sadece kendilerinin halkı temsil edebileceğine inanırlar. Halkın egemenliği konusunda ise, gerçekte popülist görüşe göre halk egemenliği diye bir kavram hiç yoktur. Öyle ki demokratik düzenin savunucusu olarak görünerek, gerçek amacın siyasetin içinin boşaltılması, insanların mevcut yönetimlerden memnuniyetsizliğin arttırılmasının sağlanmasıdır. Bu amaca erişildiği anlaşıncı artık oy verme potansiyelinin de toplumda giderek azalması sağlanmak istenir. Topluma enjekte edilen sorunun elitler olduğu inancının yayılması ile popülistlerde güven problemi yaratılır. Böylece halk bilinçsizce, demokratik düzeni desteklediğini zannederek, azınlık hakları, hukukun üstünlüğü ve kuvvetler ayrılığının zayıflatılmasına varan değişiklikleri, ne yazık ki onayan hale gelmektedir. Sonuç halkın egemenliğinin sonlandırılmasıdır. Bu açıklamaların gerçek olduğu ve örnekler incelendiğinde, doktrinel açıklamalar bağlamında halk egemenliğinin, başka deyişle demokratik düzenin veya liberal demokrasi diye adlandırılan daha demokratikleşme olduğu zannedilen ve umulan sistemin, popülist düşüncede nasıl anlaşılması gerektiğini açık ve net ortaya çıkmaktadır. Ancak ne yazık ki tüm dünyada popülist düşünce ve eylemler demokrasi söylemi altında giderek artış göstermektedir.**

**Genelde demokratik siyasette halk egemenliği kavramı öne çıkar ve egemenlik, yönetme yetkisi ile gerçekleşen bir erktir. Yönetimin halk tarafından belirlenmesi ve egemenliğin halkta olduğu ifadesi gerçekte nasıl anlaşılmalıdır? Özellikle kuvvetler ayrılığı sisteminde yasama, yürütme, yargı yetkilerini halk kendisi mi kullanmaktadır? Hâkimin, savcının ve devlette yönetimde bulunanların halk tarafından tayin ve tespit edildiği şeklinde bir uygulama mı vardır ki sistemin adı halk egemenliği olmaktadır? Böyle bir uygulama**

<sup>70</sup> Mudde C: İbid., s. 16.

olamayacağına göre, halkın egemenliğinden bahis için öncelikle halkın egemenliğinin mutlak olmadığını belirtmek gerekir. Halk egemenliğini, modern devlet yönetim biçimlerinde sınırlı olarak kabul etmek zorunludur.

Halk, devlet denilen kurumu kurarak toplumun yararı bağlamında yönetilmek üzere iradesinin gerçekleşmesi için, çoğunluğun iradesi olarak belirlenen bir sözleşme ile yönetim erkini seçilmiş yöneticilere devretmektedir. Bu devir işlemiyle devlet mekanizmasında gerekli kurumların hangi esaslar dahilinde faaliyet göstereceği, anayasa ve yasalar ile toplumun arzularına göre belirlenmiş iradesini halkın egemenliği olarak kabul etmek gerekir. Bu global yönetim mekanizmasında ahlaki değerlerin, kamu yararının, birey haklarının, adalet, eşitlik ve her türlü özgürlüklerin esas alınmasına yönelik devletin yükümlülüklerinin belirlenmesi ile yönetim erkinin devrinden bahis olunması halk egemenliği olarak nitelenebilir.<sup>71</sup>

Kısaca halk egemenliği ve demokratik sistemde olması gereken usulü kısaca anımsattıktan sonra belirtmek isteriz ki, demokratik sistem mekanizması liberal demokrasinin olumsuzluklarından ve popülist fikirler bağlamında hukuk devleti sisteminden kaymalar sonucu etkilenmeye başlar. Popülizm ne yazık ki, kısaca esasta demokrasinin yıkılmasına hizmet eden bir eylemdir.

Giderek toplumlarda insanların ekonomik nedenler, işsizlik, eğitim sistemine ulaşmadaki zorluklar, adalet sisteminde önemli zafiyet, kayırmacılık ve birçok devlette gerçekleşen ve gerçekleşmesi devam eden demografik bozulmalar gibi durumlar, halkın yaşam kalitesini düşürerek, bıkınlık, güvensizlik yaratan fiiller olarak, devlete ve kurumlara karşı güvensizliği yaratmaktadır.

Özellikle de adil yargılama ve yargılanma esaslarından sapmalar, devleti yönetenlerin iradesinin toplumun iradesi ile tezat hale gelmesine ve hukuk sisteminin bozulmasına neden olur. Toplumda başlayan bu olumsuzluklar, popülizmin gerçekleşmesi için aranan ortamdır. Özellikle insan hakları bakımından gereken hak ve imkanlara toplumun sahip olamaması ve bu konulardaki taleplerin bir eylem içinde gösterilmesi faaliyetleri, popülist ideolojinin en fazla yaratmak istediği oluşum olarak gerçekleştirilir.

Bir bakıma popülizm ideası kendini, liberal demokrasinin ve çağdaş dünyanın baskın modelleri ile orantılanarak pazarlamaktadır. Popülizm de maalesef gizli tutulan düşünce de halkın zavallı olarak nitelenmesidir. Halk, popülist sistemde iktidara gelmek için üzerinde oynanan ve maalesef gerek ekonomik gerekse eğitim bağlamında mevcut olan en zayıf halkadır. Popülist düzende zaten her zaman halk bu zayıf nitelikte kalmalı, sürekli umut enjekte edilmelidir. Halk kendisine pazarlanan bu oyun içine, bir takım hak ve imkanlara baştan sahip olmadığı bilinci yerleştirilen oyuncularlardır. Bu bilincin yerleştirildiği grup, kendisine ötekiler tarafından verilmeyen hakları alabilmek için karizmatik bir lidere ihtiyaç duyarlar. İşte popülizmi kullanarak liderlik ve/ veya parti olarak, seçilmek için hazırlık yapmış lider, toplumda kendine taraftar yaptığı halkın iradesine karşı hiçbir şeyin aykırı olamayacağı intibasını da vererek sistemini oluşturur.

<sup>71</sup> Halkın egemenliği açısından diğer görüşler için bkz. Uslu C: a.g.m., s. 226 vd.

Ancak gerçekte halk iradesini başka deyişle demokrasiyi tamamen reddetmektedir. İktidara oturduğunda kendisine destek vermeleri için halkın bilinçlerine yerleştirdiği hayallerine artık hiçbir zaman önem vermeyecektir. İktidara geldikten sonra karizmatik lider, gerçekte aşağılanmış ve bilinçsizce karizmatik lideri veya bir grubu veya partiyi desteklemiş bu grubun hakları için devletteki kurumsal garantilerin onlar açısından yeterli olduğunu da savunacaktır.<sup>72</sup>

Liberal demokrasilerde yer alan ve temel hakların korunmasına yönelik olan kuruluşlar, popülist görüşlerce eleştirilir. Bu nedenle yargı kararları ve bağımsız medya kuruluşları, popülist eleştirilerin hedefi haline gelmektedir. İtalyan Başbakanı Silvio Berlusconi'nin, yolsuzluk ile ilgili olarak yargılandığı davalarda, bağımsız yargı mercilerinin popülist eleştirilerle karşı karşıya kalması durumu, örnek olarak gösterilebilecektir.<sup>73</sup>

Popülizm, liberal demokrasilerde sağlanması amaçlanan çoğunluk ve azınlık hakları arasında, çoğunluk haklarından yana bir tavır sergiler. Popülizmde iktidara gelinceye kadar sözde halkın iradesine önem verilir ve halk bu ideolojiye göre popülist iktidarı destekler. Gerçek bir temsil düşüncesi popülizmde yoktur. Dolayısıyla siyasi katılım açısından popülizmin demokratikleşme bağlamında avantajlar sağlayabileceği belirtilse de konu toplumsal muhalefete ve yönetilenlerin denetlenmesine geldiğinde, popülizmin otoriter bir görünüm sergileyecektir. Yaratılan bilinç ile popülizm neticesinde daha önceden temsil edilmemiş olan bireylerin, siyasi alanda seslerini duyurabilme imkanına kavuşacağı intibai verilerek, siyasi katılım arttırılmaktadır.<sup>74</sup> Halk devlet mekanizmasında kendi aleyhlerine gelişen uygulamalardan bıkkınlığının sona ereceğini ve sesini duyurabileceği bir aşamaya gelinebileceğini ne yazık ki süreç sonlanıncaya kadar zannetmektedir. Bu ideolojide azınlık hakları hep göz ardı edilmektedir. Esasen azınlık diye betimlenen halk grubu, popülist ideolojinin gerçekleşmesi için her türlü motive edilmiş ve liderin veya partinin seçilmesi için taraftar olarak hazırlanmış, seçkinler karşısındaki karşıt grubun içinde yer almayan grup olarak, baştan dışlanmıştır. Demokrasiyi sözde sağlamak amacıyla başlatılan bu yol demokratik bir çoğunluğun tiranlığı veya bir liderin tiranlığı ile neticelenmektedir.

Popülizmin, demokrasi üzerinde sadece olumlu veya sadece olumsuz etkilerinin olduğunu söylemek yeterli değildir. Uzun vadede popülizmin demokratik sistemin unsurlarını yıpratıcı niteliğinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Popülizm ile demokratik sistem içinde varlığını sürdüren bağımsız kurumlar zamanla işlevini yitirmekte, toplum içinde ciddi derecede bir kutuplaşma meydana gelmekte, ekonomik ve siyasi krizler ortaya çıkmakta ve bazen de bu düzen otokrasiye evrilmektedir.<sup>75</sup> Bu noktada ortaya şu soru çıkmaktadır. Popülizm aslında demokratik prensiplere dayanarak ve halkın çoğunluğunun desteklediği bir iktidar temelinde yeşeren bir düzen iken, nasıl oluyor da demokrasiyi

<sup>72</sup> Bu konuda daha detaylı bilgiler için bkz. Mudde C: a.g.e., s. 81 vd.

<sup>73</sup> Silvio Berlusconi Says Communist Judges Out To Destroy Him, Reuters, 28.10.2009, <https://www.reuters.com/article/us-italy-berlusconi-idUSTRE59R1jX20091028>

<sup>74</sup> Laclau E: a.g.e., s.181 vd, 197.

<sup>75</sup> Papas T: a.g.e., s. 240 vd.

ortadan kaldıracak gelişmelere yol açabilmektedir?<sup>76</sup> Bu şekilde karizmatik bir lider çerçevesinde etkinliğini sürdüren popülist yönetimler genel olarak üç aşamadan geçmektedir. Birinci aşama, popülist yönetimin halkın da desteğini arkasına alarak iktidarını sağlamlaştırmadır. İkinci aşama bu yönetim biçiminin otoriter bir düzene dönüşmesi ve son aşama da popülist yönetimin dağılmasıdır.<sup>77</sup>

Bu süreçte hukuk devletinden artık kanun devletine geçilerek yeni bir sistem oluşturulmaya çalışılır. Sonunda da demokratik sistemden tamamen otoriter bir sistem uygulamasına geçilerek toplumun yönetim sistemi değiştirilmiş olur. Otoriter rejim ekseninde gerçekleşen bu sistemin en tehlikeli boyutu da burada kendini göstermektedir. Halk için artık dönüşü olmayan yola girilmiştir. Saf ve ekonomik açıdan zayıf olan ve kendisine değer verildiğini zanneden halk diye tanımladığımız toplumun belirli kesiminde yaşayanların tüm beklentilerinin aslında gerçek olmadığını anlama zamanı gelmiştir. Elde bir zamanlar mevcut olan insan hakları diye tanımladığımız haklar ve özgürlükler artık gitmiştir ve toplumda geri dönüşü olmayan veya çok zor olan büyük yaralar açılmıştır.

Popülist hareketlerin ivme kazanabilmesinin temelinde toplumsal kutuplaşmaya yol açmak yer almaktadır. Popülizm iktidarı elde ettiğinde bu kutuplaşma, popülist yönetime verilen ayrıcalıklar olarak da kendini gösterir ve popülist yönetim bir şekilde kazanmış olduğu desteğini çeşitli yöntemler ile sağlam tutmaya çalışır.

Gerek geleneksel ve gerekse başlangıçta liberal demokrasilerde yönetim modeli olarak siyasi iktidarların, köklü bağımsız kamu kurumları ile denetlenmesi öngörülmektedir. Bu tür bağımsız kurumlar toplumun, ülkenin menfaatlerini korumak açısından dirayetli, özgür, bilgili, ahlaki değerleri yüksek, araştırmacı, objektif kişilerin, liyakat esasına göre görev yaptığı kurumlar olarak, devletin temel unsurlarıdır. Ancak popülist yönetimler genel olarak bu denetim mekanizmalarının karşısında yer alırlar. Çünkü popülizm kurumsallığa karşıdır. Popülist sistemlerde denetimlerden kaçmak, yolsuzluklar ve ekonomik krizlerin çıkması nedenidir.<sup>78</sup> Popülist yönetimde mali kaynaklar güçlü ise, taraftarı olan seçmen kitlesinin desteğini sağlam tutmak adına yönetimde sanki sosyal devlet anlayışı benimsenerek, eğitim, barınma, sağlık hizmetleri gibi bir kısım hizmetler, sadece ve sadece kendi taraftarlarına ve onların yakınlarına devletçe karşılanan hizmetler olarak gerçekleştirilir. Ancak popülist yönetimin ekonomik kaynakları yeterli değilse, popülist idea en sonunda olumsuzluklarını bankacılık ve finans alanında ortaya çıkan ciddi krizler ile gösterir.<sup>79</sup>

Popülizm yalnızca siyasi açıdan sonuçlar doğurmak için gerçekleştirilen bir yapıdır. İnsanların bakış açıları, davranışları üzerinde etki yaparak ciddi olumsuz toplumsal sonuçlara yol açabilmektedir. Popülizm, insanları tek tip ve bir bütün kütle olarak görerek, farklılıkları göz ardı edip, kendi belirlediği çerçeve dışında kalanları “diğerleri” olarak nitelendirerek, toplumu kesin çizgiler ile bölen bir uygulama gerçekleştirir.

<sup>76</sup> İbid.

<sup>77</sup> İbid.

<sup>78</sup> İbid., s. 242.

<sup>79</sup> İbid.

Örneğin göç konusunda göçmenler bağlamında ortaya çıkabilen kamuoyundaki endişe, popülizm politikasında bir araç olarak kullanılabilir. Bu konu diğer toplumsal ciddi problemlerin önemsiz bir seviyede tutulmasını mümkün kılabilir.<sup>80</sup> İnsan hakları bağlamında popülizm sonuçlarını değerlendirmek toplum açısından önemlidir. Genel olarak popülist rejimlerin insan hakkı ihlalleri azınlıklar<sup>81</sup> ve karşıt grup olarak yarattığı toplumdaki ötekilere yönelmektedir. Bu ihlaller yapılırken genelde popülist rejimler, kamu güvenliği, terörizm gibi gerekçelerle insan haklarını sınırlamaya giderek, özellikle de adalet ve yargı konusunda insan haklarındaki koruma mekanizmalarının meşruiyetini yitirmesine neden olurlar ve sadece belirli kesimlere hizmet etmesini sağlayacak şekilde hareket ederler.<sup>82</sup>

Açıklamak gerekir ki, demokrasi sadece çoğunluğun görüş ve menfaatlerinin korunması demek değildir. Çoğunluğun, azınlık üzerinde baskın bir konuma gelerek azınlığın sömürülmesinin önüne geçmek, sağlam bir demokrasinin olmazsa olmaz unsurudur. Görünüşte demokratik ve fakat uygulamada popülist olan yönetimler ise, genelde iç siyasete ilişkin hususları, dış politika ve uluslararası hukuku ilgilendirecek konulara nazaran, daha ön planda tutarlar. Bu nedenle de uluslararası hukuk ve ilişkiler bağlamında sonuç alma noktasında bir yere varılmasında zayıf kalırlar. Özellikle de insan haklarına ilişkin devletin yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde tutarsızlıklara neden olunur.<sup>83</sup> Dolayısıyla devlet yönetiminde sadece iç siyasete önem verilmesi, uluslararası hukuk ve bunun devletler bağlamında uluslararası ilişkiler olarak yapılandırılmasında da öneminin olması gerektiğinin göz ardı edilmesi, popülist yönetimlerde sonuç almayı mümkün kılmamaktadır. Popülizmde, temsil edilip edilemediğini anlamayan halkın güvenini kazanarak, sözde halk egemenliğinin sağlanması için yapılan mücadelenin, demokratik kurallar çerçevesinde yapıldığı bilincinin yerleştirilmeye çalışıldığı bir siyaset olarak, popülizm, demokrasinin yıkılmasına varan sonuçlar doğurur.

Popülist söylem ile ön plana çıkan Amerikan devlet başkanı Donald Trump'ın, Paris İklim Anlaşmasından ayrılması da bu durumun çarpıcı örneklerinden biridir.<sup>84</sup> Popülist yönetimlerin insan haklarını göz ardı eden davranışlarının neticesinde oluşan olayların Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi uluslararası mahkemeler nezdine taşınması durumunda, mahkemelerin verdiği kararlara karşı da ulusal boyutta ciddi siyasi propaganda sürdürülebilmektedir. Bu şekilde AİHM nin kararlarına yönelik olarak devletlerin kamuoyunda “meşru olmayan bir yargı mercii” kararı olduğu izlenimi yaratılmaktadır.<sup>85</sup> Açıklanan nedenler ve doktrindeki görüşler doğrultusunda popülist

<sup>80</sup> Stoyanova Vladislava: Populism, Exceptionality and the Right to Family Life of Migrants Under the European Convention on Human Rights, European Journal of Legal Studies, Cilt 10, Sayı 2, 2018, s., 86 vd.

<sup>81</sup> Helfer, Laurence: Populism and International Human Rights Law, “A Survival Guide” içinde Human Rights in a Time of Populism, Challenges and Responses (ed. Gerald L Neuman) Cambridge University Press, 2020, s. 223 vd.

<sup>82</sup> Bilkova Veronika: Populism and Human Rights, Netherlands Year Book of International Law, Springer Link, 2018, s. 156-167.

<sup>83</sup> Helfer L :a.g.e.,s. 224 vd.

<sup>84</sup> Dinçer Sümeyye Dilara: “ABD Paris İklim Anlaşmasından resmi olarak ayrıldı.” Anadolu Ajansı, 04 Kasım 2020, <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-paris-iklim-anlasmasindan-resmi-olarak-ayrildi/2032009>.

<sup>85</sup> Petrov Jan: The Populist Challenge to the European Court of Human Rights, The Jean Monnet Center for International and Regional Economic Law & Justice, New York University School of Law, 2018, s.9-11.

hareketlerin demokrasinin sürdürülmesi için değil, demokrasinin yok edilmesine yönelik faaliyetler olduğu şeklinde sonuç olarak açıklama yapmak yanlış olmayacaktır.

### C. TİRANLIK<sup>86</sup>

Demokrasi ile yönetim modellerinde değişiklik yapmak sureti ile demokrasiden ve halkın yönetim erkinin elinden alınarak ve halk egemenliğinden uzaklaşarak ve fakat halk adına yönetildiği görüntüsü ile başlatılan ve sonradan halk kavramının da terk edilmesi ile rejim değişikliklerine kadar uzayan bir serüven, demokrasinin Tiranlığa evrilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Tiran-Tiranlık nedir? Yunanca bir kelime olan Tiran -Tiranlık -Tyranie, Tyranism, Tynannos filozofların üzerinde çeşitli görüşler yürüttükleri bir kavram olarak sosyologların ve hukukçuların her zaman gündemini işgal etmiştir. Günümüzde TİRAN-TİRANLIK Devlet yönetiminde kullanıldığında devleti yönetenin ve yönetim biçiminin hukuk tanımaz bir şekilde, hukuk dışı kurallar ile gerçekleştiği, şiddeti ve zalim zorba yöneticiyi veya bir grup yöneticiyi betimler. Tiranizm kavramı, Tiran veya Tiranlığa Yönelik ilkeler ile yönetilen devletin niteliğini belirtmek için kullanılmaktadır.<sup>87</sup>

Tiran genelde irsi olarak veya seçimle iktidara gelmiş devletin başındaki kişinin halkın yararı yerine kendi çıkarlarını düşünen bir zihniyet ile ve korku salarak şiddet uygulayarak, yasa tanımadan kuralları kendi çıkarları veya çevresi yararına olmak üzere koyan, iktidarını gaddarca kullanan kişiyi betimlemektedir.

Tiran'ın iktidarı zorla ele geçiren olarak da tanımlaması yapılır. Kelime anlamı itibariyle iktidarı zorla ele geçirmiş ve acımasız, gaddar, despot yönetici veya bir grup yönetici kast olunur.

Ancak günümüzde Tiran olarak nitelenen kişi veya grup iktidarı bakımından zorla iktidarı ele geçirme fiili gerçekleşmeden de tiranizm söz konusu olabilmektedir. Demokratik bir devlet yönetim biçiminin içinden, demokrasinin çeşitli şekillerde halkın iktidarını gerçekleştirmek veya birey özgürlükleri gibi hakların sağlanacağını vaat edilmesi gibi karşıt gruplar yaratmak sureti ile toplumu birbirine düşman ederek ve aynı zamanda diğer belirli bir grubun sempatisini kazanarak, devlet yönetim biçiminin adı sadece demokratik sistem olarak gösterilip, demokrasiden uzaklaşan bir sistem şeklinde tiranizm ortaya çıkabilmektedir. Bu uygulamada toplumun geneli açısından hak ve özgürlükler kısıtlanmış olup, yasalar sadece halkın belirli bir kesiminin menfaatleri için, kanun devleti formatı ile yapılmaya başlar. Evrensel nitelikte kabul görmüş, insan hakları açısından belirlenmiş ve birçok ülkede uluslararası sözleşmeler ile kabul edilmiş haklar, bu tür tiranlık sistemine geçilmiş devletlerde artık uygulanmamaya başlar, bu durumda demokratik sistemin, tiranlık sistemine evrilmiş olmasından bahsedilir.

Tiranlık sisteminde özgürlük için gerçekleştirilecek mücadelede birlik olmak gerektiği düşüncesinin toplumlara yerleştirilmesi gibi uygulamalar, toplumların giderek rejim

<sup>86</sup> Snyder Timothy: Tiranlık Üzerine Yirminci Yüzyıldan Yirmi Ders, İstanbul 2020, s. 15 vd.; Göze Ayferi: Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul 1987.s., 45.

<sup>87</sup> Synder T: a.g.e., s.56 vd.

değişimini görmeleri ve sonlanmasını anlamamaları ne yazık ki çok ince politikalar ile gizlenebilmektedir. Bu çalışmalar sonunda taraftar olarak hazırlanan halka sahip olmadıkları veya sağlanması gereken hakları kullanmalarının engellenmiş olduğu, çeşitli yöntemler ile anlatılarak ve inandırılarak, bu hak ve yetkilere sahip olacakları umudu yeşertilerek, mücadele etmeleri gereken karşıt gruplar yaratılır. Böylece toplumun bir kısmının, düşman halk olarak gösterilerek, hiçbir zaman gerçekleşmeyecek olan vaat edilen idealler doğrultusunda bölünmeler gerçekleştirilir. Tiran'ın arkasında kandırılan halk, elde edeceğini zannettiği, ancak aslında ne olduğunu bilmediği haklara kesin olarak sahip olacağına inandırılarak militan gibi yetiştirilir, sanki terörist ile mücadele edecekmiş gibi hazırlanır ve yetkilendirilir ayrıca bu dönemde küçük menfaatler ile de doyurulur. Geleceğinin parlak olacağına inanan bu grup kendinin çok güçlü olduğuna inanmıştır ve artık her istenileni de yapacak duruma gelmiştir. Böylece, Tiran veya despot grup, artık kendisini iktidar yapacak halkı basamak olarak kullanabilecek aşamaya erişmiş olur. Demokratik sistem içinde seçim ile tiranlık rejimi uygulamak isteyen veya isteyenler iktidara gelerek iktidARLARINI despotik bir yöntem ile sürdürmeye başlarlar. Basamak olarak kullanılan halk karizmatik lideri ve veya grubu seçtikten sonra gizli idea olan hegemonya devri başlar. İşte bu şekilde uygulanan bir sistem ile Demokrasinin Tiranlaştırılması ve demokrasiden uzaklaşılan bir rejimi anlatmak için Tiran veya Tirani kavramı kullanılmaktadır. Bu sistem ile demokrasi tiranlığa evrilebilmektedir. Halkın büyük bir korku içinde yaşadığı ve geleceğinden emin olmadığı, özgürlüğün, adaletin, hiçbir konuda güvenliğinin olmadığı bir devlet şekli olan ve devleti yönetenden veya yönetenlerden halkın korkması gibi durumlar tiranlık rejiminin tipik görüntüleridir.

Tiranlığa örnek olarak Thomas Jefferson'un öncü olduğu ve 04.07.1776'da aydınlanma teorisini John Locke'un da aralarında bulunduğu bir heyet tarafından hazırlanmış Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde açık ve net olarak İngiltere Kralının Tiranlık yaptığı belirtilmiştir. Amerika kıtasına göç etmiş insanların yeni bir devlet kuruluşunda İngiltere'nin bu dönemde kuruluş üzerindeki hakimiyetinin, tüm özgürlükleri yok ettiği ifade olunmuş ve bağımsızlıklarının ilan edildiği belgede, döneminin İngiltere Kralı Tiran olarak betimlemiştir.<sup>88</sup>

Tek adam iktidarı gibi görünen monarşik yönetimlerde, kral soylu asilzade olandır ve krallık bu nitelikte olanlar tarafından yönetilir. Bu yönetimlerde krallar şan şeref ve ayrıcalıklı olma gibi bir nitelikte olmayı isterler. Bu şan şöhretten muhafazası bir bakıma halka hizmet etmeyi de gerektirmektedir. Kral sadece kendi çıkarlarını düşünemeyecektir. Aksi halde iyi itibar sahibi olamaz, şan ve şöhreti söner, bu kişilerde zenginliklerin paylaşımında da eşitlik olmamakla beraber, lüks yaşam belirli bir hiyerarşi içinde sürdürülmüştür. Buna hizmet edenler ve bu hizmetlerden yararlananlar da olmuştur. Monark ile zorbanın veya tiran karşılaştırmasında, tiran veya zorba yönetiminde tek kişi vardır. Tek kişinin keyfine göre devlet yönetilir. Tiran'ın yönetiminde şan şeref ve ayrıcalıklı bir niteliğe beyaz asilzade soylu aristokrat olmaya gerek yoktur. Zorbalıkta genel ilke halka korku yaymaktır. Halkın her türlü cesaretini

<sup>88</sup> Ergin B-Arık E: a.g.e, s. 364 vd. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi metninde İngiltere Krallığının fiillerinin zorbalık olarak aktarıldığı maddeler.

kırılabilen tiran , elini kaldırdığında, ağzını her açtığında tüm dediklerinin kabul görmesi asıldır. Tiranlık iktidarında tiranın her dediğinin tiranlığı yönetenlerce yapılmak zorunluluğu vardır. Tiranlık veya zorbalık yönetiminde yasalar vardır, ancak bu yasalar zorbanın istek ve ilkelerine göre düzenlenmiş yasalardır. Halkın veya idarecilerin nasıl yargılanacağı tiranın keyfine göre emirleri ve talimatları çerçevesinde, görev yapan yargıçlar tarafından gerçekleştirilir. Adalet sistemi veya yargıçların kararları özgür bir irade sonucu değildir. Tiranlık yönetiminde zorbaya itaat etmek, başka deyişle biat kültürü, sorgusuz sualsiz, mazeretsiz, mutlak bir itaat olarak kendini gösterir.<sup>89</sup> Sistem itaat üzerine kurulmuştur. İtaat etmeyenlere esasen görev verilmez veya verilen görevlerden alınır, ancak bu görevden alma genellikle hayatlarına son verme ile gerçekleşmiştir.

Tiranlıkta itaat eden halk genelde ilgisiz ve yönetim konusunda bilgisizdir. Hakları veya gelecekleri ile ilgili hiçbir bilgileri bulunmamaktadır. Din, etkili bir kurum olarak mutlak itaat edilmesi gereken bir kurumdur. Zorbanın veya tiranın da bilgili olmasına gerek yoktur. Korku ile beslenen güç ile onun veya arkasındaki grubun menfaatlerinin sağlanması yeterlidir. Toplum menfaatlerinin asgari düzeyde sağlanması yeterlidir. Bu tarz yönetimlerde eğitim korku üzerine bina edilir. Bilimsel bilgi veya dünyadaki gelişmelerin, aydınlanmanın bu yönetimde yeri yoktur. Bu tür yönetimlerde amaç bilgili aydın insanlar yetiştirmek değildir. Toplumun cahil ve köle ruhlu olması sadece söyleneni ve isteneni yapması gerekmektedir ve bu yeterlidir. Bu tür vatandaş makbul vatandaşdır. Gerçekte bu zorba ve/veya tiranlık yönetiminde yasalara da gerek yoktur. Halk zaten cahilleştirilmiştir, pısıktır, korku içindedir ve mutsuzdur ancak başka seçenek bırakılmamıştır. Esasen hiçbir şeye ne gücü ve ne de bilgisi yetmemektedir. Birkaç konuda ne yapıp ne yapamayacağını bildirilmesi bu sistemde yeterlidir. Montesquieu’ nun “bir hayvanı eğittiğinizde ona birkaç hareket öğretilseniz daha fazlasına gerek yoktur” şeklindeki açıklaması tiranlık rejiminde yaşayan halk için uygun bir tekerlemedir.<sup>90</sup>

Tarihsel seyirde birçok ülkede bu tür yönetimler gerçekleşmiştir. Günümüzde de terör ve korku ile halkın yıldırıldığı ve ülkelerinden göçe zorlandığı bazı yönetimler gerçekleşmiştir. Bu topluluklarda gerek yönetimin gaddarlaşması veya iktidarların zorla başka ilkeler ile ele geçirilmesi sonucu veya dış mihrakların çeşitli nedenler ile ülke üzerindeki etkilerinden kaynaklanan nedenler ile mevcut düzenin evrilmesi ile tiranlar ortaya çıkmaktadır.

Konu demokratik düzenden tiranlığa evrilmenin nasıl gerçekleşebildiğidir. Yukarıda popülizmden bahsettik. Popülizm gerçekte liberal demokrasinin toplum için birçok konuda hak ve imkanların insan haklarıyla ilgili olarak sağlanması, toplumlar tarafından özlenen ilkeleri taşıması nedeniyle, söylemde hoş a giden modellerdir. Ancak yönetim erkini demokratik sistem içinde seçim ile ele geçiren iktidarlar giderek sorumsuz davranmak ve iktidar olmanın verdiği gücün sonsuz ve sınırsız olabileceğini sananların her zaman var olduğu gerçeği sonucu, iktidarı ele popülizm ile ele geçirenler veya giderek

<sup>89</sup> Göze A: a.g.e., s. 186 vd.

<sup>90</sup> Göze A: a.g.e., s.187

tiranlaşan iktidarların ortaya çıkması özellikle de ekonomik buhranların yaşandığı dönemlerden istifade ile çok kolay gerçekleşebilmektedir.

Demokrasi ile başlayan yönetim sistemlerinin giderek ehil olmayan, konularında uzmanlaşmamış yöneticiler elinde olarak evrilmesi sonucu, devlet popülist bir siteme ve sonunda da tiranlığa dönüşebilmektedir.

Demokratik düzenden kaymalar genelde aşağıda kısmen belirtebileceğimiz nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Özellikle yetenekli yöneticilerden oluşmayan iktidarların siyasette rol alması veya uzun süre iktidarların durağanlaşması ve ülke için hiçbir gelişme gösterememesi toplumlarda huzursuzluk yaratmaktadır. İktidarların, insan hakları ile ilgili evrensel kuralları, uluslararası sözleşmeleri uygulamaktan imtina etmesi, adalet sisteminin hukuk devleti olma kuralına aykırı niteliğe bürünmesi, toplumun yaşam kalitesi açısından daha iyi şartlar isteme taleplerinin yerine getirilmemesi veya toplumu oluşturanlar arasında fark gözetilerek imkanlar sağlanması ve bu nedenle toplumda farklı grupların oluşması, ekonomide kalkınmaya yönelik gerekli ve yeni yapılanmaların gerçekleştirilmemesi, ülke için verimli ve gerekli yatırımların yapılmaması, halkın refah düzeyini yükseltmeye yönelik faaliyetlerde, yatırımlarda bulunulmaması, mevcut işlerini devam ettirmelerini engelleyecek nitelikte yatırımlar yapılması, istikrarsız yasa değişiklikleri ile toplumun bireysel haklarının ellerinden alınması ve halkın refah seviyesinin giderek bozulması, uluslararası ilişkilerde verimli ve barışçıl sistem gerçekleştirilememesi, eğitim seviyesinin yanlış kurallar sebebi ile gerilemesi ve uluslararası eğitim sisteminden uzaklaşma yanında bilimsel bilgiye önem verilmemesi, gibi önemli toplumsal nedenlerin varlığı sonucunda, yönetimlerin soysuzlaşması söz konusu olmaktadır. Bunlara bir de ülke çapında meydana gelen demografik değişimler toplumu oluşturan halk arasında farklı grupların oluşmasına neden olarak, sistemin çökmesinin başat nedenleridir.

Bir ülkede yönetimin demokratik kurallar çerçevesinde işleyip işlemediğini anlayabilmek için öncelikle o ülkenin insan hakları ile ilgili kuralları nasıl uygulandığını incelemek gerekir. Demokratik yapıdaki ülkeler, uluslararası sözleşmeleri iç hukuk kuralları olarak kabul etmiş oldukları halde, zaman içinde demokratik rejim kuralları ile ülkeyi yönetmek yerine, değişik yöntemlerle anayasal temel haklara aykırı olarak yönetim erkini hukuka aykırı kullanmaları ile demokrasiden kaymaya neden olmaktadır. Yukarıda açıklanan ideolojilerin demokraside bozulmalara neden olduğu kabul görmektedir. Bu nedenle bilgili, objektif hareket edebilme yeteneği olan güçlü yöneticilere ihtiyaç vardır. Aksi halde iktidarlardaki zayıflıklar, bilgi eksikliği, becerisizlikler ve liyakatsiz idarecilerin varlığı toplumda infiale neden olabileceği gibi, bu tür uygulamalar sonucunda anarşi ile karşılaşılır ki bu da iktidara gelenlere verilmiş yönetim erkinin, toplum tarafından istenmeyen biçimde kullanıldığını gösterir ve toplumsal olumsuz hareketlerin ortaya çıkması kaçınılmaz olur.

Burada ilave edilmesi gereken husus demokrasilerde her ne kadar halk iradesi ve eşitliği söz konusu ise de elit bir yönetici kadrosuna gereksinim olduğu kaçınılmazdır. Gelişen sanayi, ekonomik, ticari ve teknolojik ilişkiler, yatırımlar, para politikaları, güvenlik

konuları, her boyuttaki uluslararası ilişkiler açısından bilinçli ve ülke yararına objektif nitelikte hızlı bir şekilde karar vermek gerektiğinden, bu konulara vakıf, ehil, yetişmiş uzman kişilerin yönetim yetkisine sahip olması gerektiği kaçınılmazdır. Özellikle birçok konunun özel bilgi ve ihtisas gerektirdiği günümüzde, özellikle de yönetim kadrolarındaki bilgi ve becerinin eğitim ile kazanılması gerektiği bu nedenle de elit nitelikte olanların seçimle iş başına gelebilmesi mümkün olmadığı için, idari kadrolarda bulunanların açıklanan gerekli niteliklere sahip olamayacakları inkâr edilemez bir gerçektir. Oysa uluslararası rekabet ve ülkenin gelişmesi, gelişmiş ülkeler standardında olabilmesi için eğitim faktörü en birincil konu olarak her ülkenin önemle üzerinde durması gereken konudur.

Bu bağlamda ifade etmek gerekir ki elit diye nitelenen bilgili, bilimsel bilgiye dayanan, devletin temel yasalarına vakıf, objektif bir yönetim kadrosuna gereksinim olduğu ve gerçek bir demokrasinin uygulanabilmesi için bilgili eğitilmiş insan kadrosu olmadıkça demokrasinin uygulanmasının mümkün olamayacağı açık ve nettir. Açık ve net ifade edelim ki, belirtilen nitelikteki bireylerden iktidarın oluşmasını sağlamak demokrasiye aykırı olmayacaktır. Birçok demokratik sistemin uygulandığı ülkede bu tür deneyimli kadronun varlığı esasen söz konusudur.<sup>91</sup>

### 3. Demokrasinin Nitelikleri

Yukarıda yapılan açıklamalardan sonra günümüzde daha iyisi olmadığı için toplumu oluşturan bireylerin bireysel iyilikleri, özgürlükleri ve refahının sağlanabilmesi açısından en iyi devlet sistemi olan demokrasi üzerinde duralım.

Demokrasi bir kültür birikimi olarak, Fransız devriminden itibaren kavram her ne kadar eski Yunan'dan beri varlığını toplum yönetim çerçevesinde muhafaza etmişse de giderek nitelik değiştirerek farklı boyutlarda ve toplumun tüm fertleriyle ilgili hakların düzenlenebildiği bir yasal sistem olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir, Demokrasi denildiği vakit yanında eşitlik özgürlük mutlaka yer almaktadır.

Demokrasinin günümüz toplumuna erişmesine gelinceye kadar özgün uzun mücadeleler verilmiş ve doktrinde çeşitli tanımları yapılmış ve uygulama örnekleri yer almıştır. Demokrasi ile ilgili çalışmalar insan hakları konusundaki zafiyet nedeni ile hiç bitmeyecektir. İnsanların ihtiyaçları ve her açıdan korunması için gerekli değerler gözetilerek günümüze kadar gelmiş demokrasinin sürdürülebilmesi kaçınılmazdır. Bu yolda birçok insanlık dışı mücadelelerin halen dahi var olduğu değerlendirildiğinde, düşünebilen yaratabilen ve değerli varlık olarak nitelenen insanın olumsuzlukları nasıl yapabildiklerini görmenin açıklaması yoktur. Bu kadar zulüm, eziyet ve yok etmelerin halen dahi gerçekleşmesi, maalesef insanlık tarihinin en karanlık noktasıdır. Demokrasi ile açıklanmak istenen ideada birçok unsur yer almakla beraber üç tane unsuru hatırdan çıkarmamak ve tüm yasal düzenlemelerde, insanların tavır ve hareketleri açısından demokrasinin sürekliliği ve gelişmesi bağlamında üç temel ilkeyi vurgulamak ve unutmamak gerekir.

<sup>91</sup> Bu konudaki açıklamalar için bkz. Uygun O: a.g.e., s.,401 vd.

Demokraside hukuk önünde insanların eşit olması prensibi en baş ilkedir. Demokratik bir rejim düşünülmemekte ise bireylerin hukuk önünde her açıdan eşit olması olmaz ise olmazdır. Demokratik düzende yönetilenler yasalardan eşit olarak yararlanma hakkına sahiptirler. Demokrasi yöneten ile yönetilenin farklı statüde olmadığı aslında yönetenlerin yönetilenlerin vekili olduğu bilincinin toplumlarda yerleşmemesinin ortaya çıkardığı sorunların da, demokrasiyi zedelediğini burada vurgulamak isteriz. Eşitlik ilkesi olmadan demokrasinin diğer ilkelerinin gerçekleşmesi mümkün değildir.<sup>92</sup>

İkinci husus, toplumu teşkil eden bireylerin, kamu kurumlarına ve mensubu oldukları devletin yöneticilerine güven duyma hissine sahip olmalarıdır. Bireyin yaşadığı toplumda kamu kurumlarına erişebilmesinin mümkün olduğuna ve hukuk düzeninin kendisini koruduğuna, tüm haklarının kendisi için engelsiz kullanıldığına, güvenmesi çok önemlidir.<sup>93</sup> Toplumu teşkil eden bireylerin DEVLETE olan güveninin kaybolması giderek devletin yıkılmasına varacak boyutlara kadar gidebilir. Bu açıdan demokrasilerde halkın kendisinde olan yönetim erkini devrettiği devlet kurumlarını oluşturan yöneticilere sınırsız güvenmesi gerekir ki, sulh ve sükûn içinde sürdürülebilir nitelikte devlet ile halk arasındaki ilişki, olması gereken düzeyde devam edebilsin.

Diğer bir ilke ise demokrasilerde olmaz ise olmaz olan husus, ifade özgürlüğüdür. Demokratik düzende egemen olan halktır. Halkın, vatandaşı olduğu devlette hakaret, tahrik, incitici veya itham edici nitelikte veya yalan mahiyetinde olmamak şartı ile, yasalar çerçevesinde ifade özgürlüğünün bulunması gerekmektedir. Demokrasilerde çoğunluğun iradesini bireyin iradesi oluşturmaktadır. Bu nedenle bireylerin siyasi, ekonomik, teknolojik, eğitimsel, adalet gibi toplumun yönetilmesinde temel kuralların oluşmasını sağlayan konularda görüş oluşturabilmesi ve iradesini beyan edebilmesi ve diğer görüşleri dinleyebilmesi, diğer görüşlere ulaşabilmesi için gerekli olanakların kullanılmasının mümkün olması gerekir. Bireylerin yanılgıya düşmesinin önüne geçmek için paylaşımların çoğulcu bir şekilde gerçekleşmesi ve farklı nitelikteki görüşlere özgürce ulaşabilmesi ve beyan edebilmesi demokrasinin varlığı açısından olmaz ise olmazdır. Üçüncü ve en önemli ifade özgürlüğü ilkesi, demokrasinin işlemlerini sağlayan unsurdur.<sup>94</sup> Demokrasinin unsurlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.<sup>95</sup>

- a. Demokrasi istikrar ve eşitlik rejimidir.
- b. Demokrasi birey özgürlüğünün sağlandığı rejimdir.
- c. Demokrasi insana saygının olduğu bir rejimdir.
- d. Demokrasi kuvvetler ayrılığı ile var olur.
- e. Demokrasi hukuk devleti ilkesi ile gerçekleşir.
- d. Demokrasi cumhuriyet kavramı ile gelişmesini sürdürür.
- e. Demokrasi özgürlük, özgür düşünce ve özgür düşünme ile sürdürülür.

Genel olarak belirtelim ki, insanlar, onurlu ve haysiyetlerine değer verilerek yaşayabilmelerinin sağlandığı bir yapı içinde, adalet, eşitlik ve çoğunluk iradesi ile

<sup>92</sup> Aldıkaçtı Orhan: Les Politiques dans les Democraties Modern, Nidau-Bienne, 1955, s.20 vd.

<sup>93</sup> Ibid.

<sup>94</sup> Ibid.

<sup>95</sup> Bkz. Ergin Berin-Arıkan ElifNaz: a.g.e., s.297 vd. açıklamalar.

çizilmiş belirli bir düzene sahip olabilme bilincine, ancak hukuka saygının özümsemesi ve demokrasi ile bunun sağlandığını, bu yoldan vazgeçmenin mümkün olmadığını yaşayarak görmüşlerdir.

Ancak ne var ki yaşanmış tecrübelerden ders almayan ve tecrübe sahibi olmayanların, vahşete varan deneyimleri yaşamamış veya yaşasa da nedenini anlamamış, demokrasi bilincine erişmemiş bireyler, demokrasinin olumsuz yönlerini abartarak demokrasiyi betimlemeye çalışmaktadırlar. Demokrasinin günümüzde sağlanan hak ve menfaatleri sağlayacak başka bir sistem olmadığını görmezden gelmeleri tamamen eğitim sorunu ve bilgisizlik nedeniyledir.

Yukarıda demokrasinin boyut değiştirmesini ve liberal demokrasinin nasıl evrildiğini ve sonrasında tek adam ve nihayetinde de tiranlığın söz konusu olabileceğini tüm sistemlerde insan faktörünün ne kadar önemli olduğunu vurgulamaya çalıştık.

Tüm devlet sistemlerinde kamu kurumlarında insan faktörü en önemli unsurdur. İnsan bu sistem için gerekli olan niteliklere sahip olmadığı takdirde, yapıyı bozmayı en iyi becerebilecek kişidir. Bu açıdan çağdaş eğitim içinde temel ilkelere sahip olmuş, bilimsel bilginin önemini idrak etmiş, etik kuralları özümsemiş olmak gerekmektedir. İnsan saygı ve sevginin öneminin farkında değilse, birçok eksiklikleri var demektir. İnsanda olması gereken nitelikler ancak insan yetişirken elde edilebilir. İnsanın yetiştiği ortamların adil, eşitlikçi, çağdaş nitelikler ile bezenmiş olması asıldır. Bunun için de demokrasi şarttır. İnsan denen varlığın gelişmesinde kültür ve eğitim olmazsa olmaz, en belirgin nitelik olarak her zaman altının çizilmesi gerekmektedir.

Esasen Venedik Komisyonunun ilkelerinin açıklanmasında da<sup>96</sup> görevli olacak kişilerde belirli nitelikler aranması ve verilecek kararlarda bunların özgür olması ve hiçbir yerden emir, talimat almadan görevlerini yapabilecek niteliklerde olması üzerinde durulmuştur. Açıklanan niteliklere sahip olanlarca ancak demokratik sistemin yürütülebileceği ve toplumların geliştirebileceği mümkündür.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, Demokrasinin sadece kitap sayfalarında kalması ve anayasalarda demokratik kurumlara yer verilmiş bulunması, bu konularda birçok hükmün, kararın kabul edilmiş olması, uluslararası mahkeme kararların varlığı demokratik bir sistem içinde yönetimin gerçekleşebileceği anlamını taşımamaktadır. Şayet sistem popülizm olarak açıkladığımız ideoloji ile çarpıtılmaya başlarsa bu takdirde geleneksel demokrasiden bahsedilemez.

Popülizm uygulaması ile halkın siyasal süreçlere katılımı gerçek bir katılım olarak mümkün olamayacağı gibi, devlet yönetiminde hızlı kararlar alınması için farklı süreçlere imkân tanınması ve halk yararının öne çıkarıldığı ideası ile gerçekte halkın bölünmesi gibi olumsuz sonuçlar doğmaktadır. Bu da demokrasinin popülist ideası ile sonlandırılması demektir.

Popülist sistemlerin farklı ülkelerde farklı ideolojiler ile ortaya çıktığı sabit olduğuna göre, popülist ideolojilerin uygulanmaya çalışıldığı ülkeler bağlamında başarı oranlarının olmadığı gözetilecek olursa, bu yöntemin toplum için zararlı olduğu görüşünü savunmak ve engellemek, demokrasiyi muhafaza etmek için önlem almak en doğru yoldur.

<sup>96</sup> Venedik Komisyonu İlkeleri: Council of Europe, Strasburg, 18 Mart 2016, CDL-AD(2016)007.

Popülizmin gelişmesi ile tiranlık ortaya çıktığı konusundaki düşünceler ve yorumlar günümüzde birçok ülkede felsefeciler, siyaset bilimcileri tarafından incelenmekte ve sonuçta en iyi sistemin yine de demokrasi olduğunda hem fikir olmaları, demokrasinin sürekliliğinin sağlanmasının toplumlar için en ideal olduğunu göstermektedir.

**Prof. Dr. Berin Ergin**  
**Elif Naz Arıkan Nemec, LL.M, LL.M**

#### KAYNAKLAR

- Akın İlhan:** Kamu Hukuku-Devlet Doktrinleri Temel Hak ve Özgürlükler, İstanbul, 1974.
- Aldıkaçtı Orhan:** Les Politiques dans Les Democraties Modern, Nidau-Bienne, 1955.
- Aslanidis Paris:** Populism and Social Movements, The Oxford Handbook of Populism, Oxford Press, 2017.
- Bilkova Veronika:** Populism and Human Rights, Netherlands, Year Book of International Law, Springer Link, 2018.
- Çağla Deniz:** Merak Edenler İçin Demokrasi, İstanbul, 2015.
- Dahl A.Robert:** Demokrasi ve Eleştirileri, Ankara, 1993.
- Dinçer Sümeyye Dilara:** ABD Paris İklim Anlaşmasından Resmi Olarak Ayrıldı, Anadolu Ajansı, 04.11.2020, <http://www.aa.com/tr/tr/dunya/abd-paris-iklim-anlasmasinden-resmi-olarak-ayrildi/2032009>.
- Ergin Berin, Elif Naz Arıkan:** Dünden Üçüncü Bin Yıla Bakış İle İnsan Hakları, Demokrasi ve Laiklik, İstanbul, 2022.
- Göze Ayferi:** Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul, 1987.
- Göze Ayferi:** Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul, 2013.
- Güneysu Gökhan:** Otonom Silah Sistemleri ve İnsancıl Hukuk, TTB Dergisi, Sayı 108, 2013.
- Helfer Laurance:** Populism and International Human Rights Law, “A Survival Guide”, Cambridge, University Press, 2020.

- Kazancı Metin:** Althusser, İdeoloji ve İletişimin Dayanılmaz Ağırlığı, Ankara, Ün. SBF Dergisi dergipark, File 36224.
- Laclau Ernesto:** Popülist Akıl Üzerine, Ankara, 2007.
- Moffitt Benjamin:** Popülismin Küresel Yükselişi, İstanbul, 1922.
- More Thomas:** Utopia, İstanbul, 1964.
- Mouffe Chantal:** Sol Popülizm, İstanbul, 2023.
- Mudde Cas:** Kaltwasser Cristobal Rovira, Populism, Kısa Bir Giriş, Ankara, 2019.
- Mudde Cas- RoviraKaltwasser Cristóbal:** Populism and Democracy: The Road Ahead, PS: Political Science & Politics, Cilt 58, Sayı 2, 2025.
- Müller Jan-Werner:** Popülizm Nedir? (O. Yıldız, Çev.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2027.
- Okandan R.Galip:** Umumi Amme Hukuku, İstanbul, 1959.
- Oçak Zehra:** İdeoloji Kavramına Marksist ve Post Marksist Yaklaşımlar, Adnan Menderes Ün., Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi, Sayı 2, 2018.
- Papas Takis:** Populism and Liberal Democracy: A Comparative and Theoretical Analysis, Oxford University Press, 2019.
- Peeters Rik, Bátorfy Attila:** Forging, Bending, and Breaking: Enacting the Illiberal Playbook in Hungary and Poland, Perspectives on Politics, Cilt 21, Sayı 1, 2023.
- Petrov Jan:** The Populist Challenge to the European Court of Human Rights, The Jean Monnet Center for International and Regional Economic Law and Justice, New York University School of Law, 2018.
- Rosanvallon Pierre:** Popülizm Yılı, İstanbul, 2023.
- Snyder Timoty:** Tiranlık Üzerine Yirminci Yüzyıldan 20 Ders, İstanbul, 2020.
- Stoyanova Vladislava:** Populism, Exceptionality and Right to Family Life of Migrants Under the European Convention on Human Rights, European Journal of Legal Studies, 10/2, 2018.

- Subaşı Tunç Selda:** Mark'ta İdeoloji Eleştirisi ve Kavramın Farklılaşan Görünümleri, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran, Cilt 20, Sayı 1, 2018.
- Tanör Bülent:** İnsan Hakları Sorunu, İstanbul, 1994.
- Tersek Ahraz:** Populist Monster and Future of Constitutional Democracy, Open Political Science, Cilt 4, 2021.
- Uslu Cennet:** Bir İdeoloji Olarak Popülizm, Anemon Muş AlpArslan Ün. Sosyal Bilimler Dergisi, 2021.
- Uygun Oktay:** Devlet Teorisi, İstanbul, 2019.
- Walker F. Rob:** Built For Change, A Page White Paper, Future of life org., Yapay Zeka Yazıları.
- Vecchio Del Giorgio:** Hukuk Felsefesi Dersleri, İstanbul, 1952.
- Weyland Kurt:** The Populist Threat to Democracy, Democracy's Resilience to Populism's Threat: Countering Global Alarmism, Cambridge University Press, 2024.
- Yıldızdöken Çiğdem:** Platon'da Demokratia Kavramı, Kaygı, Uludağ Ün. Felsefe Dergisi, Sayı 25, 2015.